

21. YÜZYIL İçin 21 DERS-Yuval Noah HARARI

Giriş

İlk kitabım *Sapiens* insanın önemsiz bir maymundan nasıl dünyanın efendisine dönüştüğünü mercek altına almıştı.

İkinci kitabım *Homo Deus* hayatın uzun vadeli geleceğini sorgulayarak insanların tanrı mertebesine yükselme olasılığını ve zekayla bilincin nihai kaderinin ne olabileceğini göz önüne sermişti.

Bu kitaptaysa günümüze yakından bakmak istiyorum. Odağımı güncel meselelere ve insan toplumlarının yakın geleceğine çeviriyorum. Şimdi ne oluyor? Şimdi karşımızdaki en büyük zorluklar ve seçimler neler? Nelere dikkat etmeliyiz? Çocuklarımıza neleri öğretmeliyiz?

Sapiens ve *Homo Deus*'un aksine bu kitap tarihsel bir anlatı olarak değil bir ders seçkisi şeklinde tasarlandı. Bu dersler basit cevaplara ulaşmaya çalışmıyor. Amaçları daha fazla düşünmeye teşvik etmek ve okurların günümüzün önemli tartışmalarından bazılarına katılabilmelerine yardımcı olmak.

Kulağa fazla iddialı gelebilir ama *Homo Sapiens*'in beklemeye vakti yok. Felsefe, din ve bilim topyekûn vadesini doldurmak üzere. İnsanlar binlerde yıldır hayatın anlamını tartışıp duruyor. Bu tartışmayı sonsuza kadar sürdüremeyiz. Ufuktaki ekolojik kriz, giderek artan kitle imha silahları tehlikesi ve sıçrama yaratacak yeni teknolojilerin ortaya çıkması buna mahal vermeyecek. Belki de en önemlisi şu ki yapay zekâ ve biyoteknoloji, insanlığa yaşamı yeniden şekillendirip tasarlama gücü bahşediyor.

Filozoflar son derece sabırlı insanlar ama mühendisler o kadar sabırlı değil, yatırımcılarsa hiç değil. Hayatı tasarlama gücüyle ne yapacağınızı bilmezseniz, piyasayı idare edenler bir karara varmanız için bin yıl oturup beklemeyecektir. Piyasanın görünmez eli, el yordamıyla bulduğu kendi cevabını dayatacaktır.

UYANIŞ-Tarihin sonu ertelendi

Gezegенimizin büyük kısmına zorbalar hakimdir ve en liberal ülkelerde bile çoğu vatandaş yoksulluk, şiddet ve baskıdan mustarıptır. Ancak en azından bu sorunların üstesinden gelmek için ne yapılması gerektiğini biliyoruz: İnsanlara daha çok özgürlük tanımalıyız. İnsan haklarını korumalı, herkese oy hakkı tanımalı, serbest piyasalar oluşturulmalı ve bireylerin, fikirlerin ve malların küresel dolaşımını mümkün mertebe kolaylaştırmalıyız.

Bu engellenemez gelişim yoluna giren ülkeler barış ve refahtan paylarını daha kısa sürede alacak. Kaçınılmaz olana direnen ülkelerse sonunda doğru yolu bulup sınırlarını açana, toplumlarını, siyasetlerini ve piyasalarını özgürleştirene dek cezalarını çekecek. Zaman alabilir ama nihayetinde Kuzey Kore, Irak ve El Salvador da Danimarka'ya ya da Iowa'ya benzeyecek.

1990'larda ve 2000'lerde bu anlatı küresel bir düstur haline geldi. Brezilya'dan Hindistan'a pek çok ülke bu amansız tarih geçidine katılma amacıyla liberal reçeteler uygulamaya soktu. Bu yolu izlemeyi beceremeyenler eski çağlardan kalma fosiller gibi görünüyordu. 1997'de ABD başkanı Bill Clinton, kendinden emin bir şekilde, Çin hükümetinin Çin siyasetini; liberalleştirmeyi reddetmesinin onu "*tarihin yanlış tarafında*" konumlandığını ifade etmişti.

Fakat 2008'de yaşanan küresel finans krizinin ardından liberal anlatı, dünyanın dört bir yanında gittikçe daha fazla insanı hayal kırıklığına uğrattı. Duvarlar ve güvenlik duvarları tekrar su yüzüne çıkıyor. Göç ve ticaret anlaşmalarına karşı direniş tırmanışa geçti. Sözde demokratik devletler hukuk sistemini hiçe sayıyor, basın özgürlüğünü kısıtlıyor, her tür muhalefeti hainlik diye nitelendiriyor. Türkiye ve Rusya gibi ülkelerin başındaki iktidar sahipleri yeni bağınaz demokrasi tipleri deneyip düpedüz diktatörlük uyguluyorlar. Günümüzde pek az insan çıkıp Çin Komünist Partisi'nin tarihin yanlış tarafında olduğunu iddia edebilir.

Britanya'daki Brexit oyları ve ABD'deki Donald Trump'ın yükselişinin damgasını vurduğu 2016 yılı bu uyanış dalgasının Batı ve Kuzey Amerika'nın merkezindeki liberal devletlere ulaştığı dönem olarak dikkat çekiyor.

1938'de Faşizm, Komünizm ve Liberalizm insanların tercih edebileceği üç küresel anlatı mevcuttu, 1968'de sadece iki, 1998'deyse tek bir anlatı hüküm sürüyor gibiydi; 2018'e gelindiğindeyse elimiz boş kaldı. Dünyaya hâkim liberal seçkinlerin geçtiğimiz yıllarda sarsılmış ve afallamış olmasına şaşmamalı.

Biz insanlar geçmişte dış dünyayı kontrol etmeyi öğrendik ama iç dünyamız üzerinde çok az kontrole sahiptik. Baraj inşa edip nehirlerin akışını durdurmayı biliyorduk ama bedensel yaşlanma nasıl durdurulur bilmiyorduk. Kanalizasyon sistemi tasarlamayı biliyorduk ama beynin nasıl tasarlandığı konusunda hiçbir fikrimiz yoktu. Kulağımızın dibinde vızıldayıp uykumuzu kaçıran sinekleri avlamak bildiğimiz bir şeydi fakat zihnimizi meşgul eden bir düşünceden ötürü uyuyamadığımızda, çoğumuz bu düşünceyi nasıl avlayacağını bilmiyordu.

Biyoteknoloji ve bilişim teknolojisi alanlarındaki devrimler bize iç dünyamızın kontrolünü bahşedecek, yaşam üretimi ve mühendisliği yapabilmemizi sağlayacak. Beyinler

tasarlamayı, yaşam sürelerini uzatmayı ve uygun gördüğümüz vakit düşünceleri avlamayı öğreneceğiz.

Yeniden dirilen Rusya kendini liberal düzenin çok daha dişli bir rakibi olarak görüyor ama askeri gücünü toparlamış olsa da ideolojik açıdan cebi delik. Rusya liberal demokrasiye alternatif bir model sunuyor ama bu model tutarlı siyasi bir ideoloji değil. Bu daha ziyade oligarşiyi benimsemiş birtakım yöneticilerin, ülkenin varlıklarının ve iktidar alanlarının çoğunu tekellerine alıp basın yayın organları üzerindeki kontrollerini kullanarak etkinliklerini gizleme ve egemenliklerini pekiştirme amacı güttüğü siyasi bir uygulama.

Demokrasi, A. Lincoln'ın, *“Tüm insanları bir süre kandırabilirsiniz, birtakım insanları sürekli kandırabilirsiniz ama tüm insanları sürekli kandıramazsınız,”* prensibi üzerine kuruludur.

Bir hükümet yozlaşmış ve insanların hayatını iyileştirmekten acizse, eninde sonunda yeterli sayıda vatandaş durumu idrak eder ve bu hükümetin yerine başkasını getirir. Ancak hükümetin medya üzerindeki kontrolü Lincoln'ın mantığını boşa çıkarır çünkü bu durum vatandaşların hakikatin farkına varmasını engeller. Medyayı tekeline alan oligarşi tüm başarısızlıklarını tekrar tekrar başkalarının üzerine atıp dikkati hayali ya da gerçekdışı mihraklar üzerine çeker.

Böyle bir oligarşide yaşadığınızda öncelik, sağlık hizmetleri ve çevre kirliliği gibi sıkıcı konular değil her daim patlak veren şu veya bu krizdir. Millet dış saldırılara ya da şeytani darbelere maruzken, dolup taşan hastaneleri ve kirli dereleri kim kafaya takar ki? Yozlaşmış bir oligarşi dur durak bilmeyen kriz selini bahane ederek egemenlik süresini dilediğince uzatabilir.

İnsanların oylarını ayakları ele verir. Dünyayı gezip dolaşırken ABD, Almanya, Kanada ya da Avustralya'ya göç etmek isteyen bir sürü insanla tanıştım. Tanıştıklarım arasında Çin'e ya da Japonya'ya göç etmek isteyenler de vardı. Ama bugüne bugün Rusya'ya göç etme hayali kuran biriyle karşılaşmadım.

“Küresel İslam” konusuna gelince, bunu cazip bulanlar genellikle zaten bunun içine doğmuş olanlar. Suriye ve Irak'taki bazı insanlara hatta Almanya ve Birleşik Krallıktaki yabancılaştırılmış Müslüman gençlere hitap etse de (*Kanada veya Güney Kore şöyle dursun*) Yunanistan ya da Güney Afrika gibi ülkelerin dertlerine deva bulmak için küresel bir halifelğe katılacağını düşünmek zor. İnsanların oyunu bu hususta da ayakları ele veriyor.

Milliyetçi bağlarla dini gelenekleri kaynaştıran nostaljik hayaller Hindistan, Polonya, Türkiye ve birçok başka ülkedeki rejimlerin belirleyici özelliğidir. Bu tür fantezilerin en şiddetli tezahürleri de Ortadoğu'da görülüyor: İslamcılar 1400 yıl önce Hz. Muhammed tarafından

Medine’de kurulan sistemi diriltme peşindeyken, köktenci Yahudiler onların bir adım ötesine gidip 2500 yıl öncesine, Tevrat zamanlarına dönme hayali kuruyorlar.

İnsanlığı kendisine çekme amacı güden herhangi bir anlatı her şeyden önce bilişim ve biyoteknolojiden oluşan çifte devrimle başa çıkma yetisi üzerinden değerlendirilecek. Liberalizm, milliyetçilik, İslam veya yeni bir öğreti 2050’nin dünyasını şekillendirmek istiyorsa, sadece yapay zekâyı değil, büyük veri algoritmalarını ve biyomühendisliği de anlamlandırması ve bunları anlamlı bir yeni anlatının içine yedirmesi gerekecek.

Bu teknolojik zorluğun doğasını anlayabilmek için öncelikle iş piyasasına bakmak yerinde olabilir.

2015’ten bu yana dünyayı dolaşım insanlığın durumu hakkında devlet memurları, iş insanları, aktivistler ve öğrencilerle konuşuyorum. Yapay zekâ, büyük veri algoritmaları ve biyomühendislik konularında dönen muhabbetten ne zaman sıkılırsalar, ilgilerini geri kazanmak için tek bir kelime sarf etmem yetiyor: **İŞ**.

Teknolojik devrim kısa süre içinde milyarlarca insanı iş dünyasının dışına atıp mevcut hiçbir ideolojinin nasıl başa çıkılacağını bilmediği, ani toplumsal ve siyasi değişimlere sebep verecek genişlikte işlevsiz bir kitle oluşmasına yol açabilir. Teknoloji ve ideoloji konuları kulağa son derece soyut ve uzak gelebilir ama kitlesel işsizlik ya da kişisel işsizlik gibi son derece gerçek olasılıklar karşısında kimse kayıtsız kalamaz.

İŞ-Büyüdüğünüzde işsiz kalabilirsiniz

Sanattan sağlık hizmetlerine her alanda pek çok geleneksel mesleğin elden gitmesi, insanlar için yeni mesleklerin yaratılmasıyla kısmen telafi edilebilir. Yapay zekâ bu amaçla insanlar için başka işler yaratılmasını da sağlayabilir. Fakat bu tarz yeni mesleklerin genel sorunu, hepsinin muhtemelen yüksek düzey uzmanlık gerektirecek olması ve dolayısıyla vasıfsız emekçilerin işsizlik sorununu çözemeyecek olması. İnsanlar için yeni meslekler yaratmak, insanları bu meslekleri dolduracak şekilde yeniden eğitmekten daha kolay olabilir.

Önceki otomasyon dalgalarında insanlar genellikle düşük vasıflı bir işten diğerine geçiş yapabiliyordu. 1920’lerde tarımda makineleşme sonucu işten çıkarılan bir toprak işçisi traktör üreten bir fabrikada yeni bir iş bulabiliyordu. 1980’lerde işsiz kalmış bir fabrika işçisi süpermarkette kasiyer olarak çalışmaya başlayabiliyordu. Bu tür meslek değişiklikleri makuldü çünkü tarladan fabrikaya, fabrikadan süpermarkete geçiş için kısa bir eğitim süreci yeterliydi.

Ama 2050’de işini robotlara kaptıran bir kasiyer ya da tekstil işçisinin kanser araştırmacısı, insansız uçak operatörü ya da yarı insan, yarı yapay zekadan oluşan bir bankacı ekibinin parçası olarak çalışmaya başlaması çok zor. Bu insanlar gerekli eğitime sahip olamayacak.

I. Dünya Savaşı'nda binlercesi ölecek milyonlarca eğitimsiz genci askere alıp makineli tüfeklerin başına geçirmek akla yatkındı. Bu gençlerin bireysel becerileri büyük önem taşımıyordu. Günümüzde ABD Hava Kuvvetleri insansız uçak operatörü ve analist açığına rağmen personel ihtiyacını süpermarketteki işinden ayrılmış insanlarla doldurmaya yanaşmıyor. Deneyimsiz askerlerin bir Afgan düğününü yüksek düzey Taliban üyelerinin katıldığı bir toplantı sanması arzu edilen bir durum değil.

Bu nedenle, insanlar için pek çok yeni meslek ortaya çıksa da "işlevsiz" bir sınıfın doğmasına tanıklık edebiliriz. Eşzamanlı bir şekilde hem işsizlik oranı hem de nitelikli işçi eksikliğinin yaşandığı iki yönlü bir belayla uğraşmak zorunda kalabiliriz.

Çoğu insan, 19. yüzyılda at arabası sürücüsüyken taksi şoförlüğü yapmaya başlayanların değil, 19. yüzyılda büyük bir hızla iş sahasının bütünüyle dışına atılan atların kaderini paylaşabilir.

Buna ilaveten, arta kalan hiçbir meslek otomasyonun gelecekte teşkil edeceği tehditlerden azade olmayacaktır zira makine öğrenmesiyle robot bilimi ilerleme kaydetmeyi sürdürecektir. Kırk yaşında işsiz kalmış bir süpermarket kasiyeri, olur da insanüstü bir çabayla kendini insansız uçak pilotu olarak yeniden yaratabilirse, bu insanın bir on sene sonra kendini yine yeni baştan yaratması icap edecektir çünkü o süre zarfında insansız uçakların uçurulmasında da muhtemelen otomasyona geçilecektir. Bu gelip geçicilik yüzünden sendika kurmak ya da işçi haklarını güvenceye almak daha da zorlaşacaktır. Şimdi bile gelişmiş ekonomilerdeki çoğu yeni meslek güvence altına alınmayan geçici işler, serbest meslek ve tek seferlik projeler sınıfına giriyor. On yıllık bir sürede mantar gibi bitip yok olan bir mesleğin sendikası nasıl kurulur?

Satranç dünyasına daha yakından bakarak uzun vadede işlerin nereye doğru gittiğine dair çıkarımlarda bulunabiliriz. Deep Blue'nun Kasparov'u yenmesini takip eden yıllarda satranç alanında insanlarla bilgisayarların iş birliğinin geliştiği doğru. Ancak son yıllarda bilgisayarlar o kadar iyi satranç; oynamaya başladı ki kendilerine eşlik eden insanlar değerlerini yitirdiler. Çok yakında ekipte bir insan bulunması tamamen lüzumsuz hale gelebilir.

7 Aralık 2017 de kritik bir dönüm noktasına gelindi: bir bilgisayarın bir insanı yenmesi değildi söz konusu olan (satrançta bunun herhangi bir haber değeri kalmadı), Google'ın AlphaZero programının Stockfish 8 programını yenmesiydi. Stockfish 8, 2016 yılının bilgisayarlar arası satranç şampiyonu. İnsanlardan gelen yüzlerce yıllık satranç deneyiminin yanı sıra onca yıllık bilgisayar deneyimine de erişimi vardı. Saniyede 70 milyon satranç hamlesi hesaplayabiliyordu. Oysa AlphaZero saniyede sadece 80 bin hamle hesaplayabiliyordu ve insan yaratıcıları kendisine hiçbir satranç stratejisi öğretmemişti, standart açılışlar bile. Onun yerine

AlphaZero en son makine öğrenmesi prensiplerini kullanarak satrancı kendi kendine oynayarak öğrenmişti. Çaylak AlphaZero buna rağmen Stockfish karşısında yüz oyundan yirmi sekizini kazandı ve yetmiş ikisinde de berabere kalmayı başardı. Bir kere bile yenilmedi. AlphaZero insanlardan hiçbir şey öğrenmediği için kazanmasını sağlayan hamleler ve stratejiler insanlara sıra dışı geldi. Bütünüyle dahice olmanın ötesinde yaratıcıydı da.

AlphaZero'nun sıfırdan satranç öğrenip Stockfish'le karşılaşmaya hazırlanması ve böylesine dahice içgüdüler geliştirmesi ne kadar sürdü dersiniz? Dört saat. Bu bir yazım hatası değil. Satranç yüzyıllar boyunca insan zekasının en parlak örneklerinden biri sayılmıştır. AlphaZero kara cahillikten yaratıcı usta statüsüne dört saatte, hiçbir insanın yardımı olmaksızın ulaştı.

Sadece insanların yarıştığı satranç turnuvalarında hakemler gizlice bilgisayar yardımı alarak hile yapmaya çalışan oyuncu var mı diye tetiktedirler. Hilebazları yakalamanın yollarından biri de oyuncuların sergilediği özgürlük seviyesini takip etmektir. Oldukça yaratıcı bir hamle yapıldığında, hakemler çoğunlukla bunun insan işi olamayacağından, bilgisayar tarafından yapılmış bir hamle olması gerektiğinden kuşkulanırlar. En azından satranç alanında, yaratıcılık bilgisayarların alametifarikası haline geldi.

ÖZGÜRLÜK-Büyük verinin gözü üzerinde

“Ne düşünüyorsunuz?” yerine, “Ne hissediyorsunuz?” diye sorulmuş olmasına itiraz edebilirsiniz ama böyle bir yaklaşım genel bir yanılsamaya düşmek olur. Referandum ve seçimler her zaman insanların *duygularıyla* ilişkilidir, mantıklarıyla değil. Demokrasi mantıklı tercihler yapmaya ilişkin bir mesele olsaydı, herkese eşit oy hakkı tanımının hatta belki de herhangi bir oy hakkı tanımının hiçbir mantıklı gerekçesi olmazdı. Bazı insanların diğerlerinden, bilhassa da belli ekonomik ve siyasi sorular söz konusuysa daha bilgili ve mantıklı oldukları yönünde bolca delil var. Brexit referandumunun ardından ünlü biyolog Richard Dawkins, İngiliz halkının, kendisi de dahil, büyük bir kısmından böyle bir referandumda oy kullanmasını istemenin yanlış olduğunu çünkü gerekli ekonomi ve siyaset bilimi altyapısına sahip olmadıklarını ifade etmişti. “Einstein'ın cebir hesaplamalarının doğruluğuna halk oylamasıyla karar vermekten ya da pilotun hangi piste ineceğini yolcuların oyuna bırakmaktan farksız bir şey.”

Fakat öyle ya da böyle seçim ve referandumlar ne düşündüğümüzle değil nasıl hissettiğimizle alakalıdır. Ve iş hislere gelince Einstein ve Dawkins'in hiç kimseden farkı yoktur.

Demokrasiye göre insan duyguları gizemli ve derin bir kavram olan “özgür iradeyi” yansıtır, bu “özgür irade” otoritenin temel kaynağıdır ve kimi insanlar diğerlerinden daha akıllı

olsalar da tüm insanlar eşit derecede özgürdür. Okuma yazma bilmeyen bir hizmetçinin de Einstein ve Dawkins kadar özgür iradesi vardır. Seçim günü geldiğinde de verdiği oya yansıyan hisleri herkesinki kadar geçerlidir.

İnsanlar binlerce yıl boyunca otoritenin insan yüreğinden değil kutsal kanunlardan geldiğine ve dolayısıyla insanın özgürlüğünü değil Tanrı kelamını kutsamamız gerektiğine inandı. Otoritenin kaynağı sadece birkaç yüzyıl önce semai tanrılardan çıkıp etten ve kemikten insanlara aktarıldı. Kısa bir süre sonra otorite yeniden, bu defa insanlardan algoritmalara kayabilir. Hayatımızın en önemli tıbbi kararları, hasta ya da iyi olduğumuzu hissetmemize ve hatta bilgi sahibi doktorlarımızın tahminlerine göre değil, bedenlerimizi bizden çok daha iyi anlayan bilgisayarların hesaplamalarına dayanarak veriliyor. Durmadan biyometrik verilerle beslenen büyük veri algoritmaları önümüzdeki yıllarda sağlığımızı 7/24 gözlemleyebilir.

Bir gribin, kanserin ya da Alzheimer hastalığının başladığını, biz bir sorunumuz olduğunu fark etmeden çok daha önce tespit edebilirler. Bunun akabinde fiziksel yapımıza, DNA ve kişiliğimize göre özel olarak tasarlanmış tedavi, diyet ya da günlük rejim önerilerinde bulunabilirler.

İnsanlar tarihteki en iyi sağlık hizmetini alacaklar ama muhtemelen tam da bu nedenle sürekli hasta olacaklar. Bedenin bir yerinde her daim bir sorun vardır. Her zaman ıslah edilebilecek bir şeyler bulunur. Geçmişte acı ya da topallama gibi bariz bir sakatlık hissetmediğiniz müddetçe kendinizi gayet sağlıklı kabul ederdiniz. Ama 2050'ye gelindiğinde biyometrik sensörler ve büyük veri algoritmaları sayesinde hastalıkların acıya veya sakatlığa yol açmasına fırsat vermeden teşhis ve tedavisi yapılabilecek. Bunun sonucunda kendinizi her daim bir "sağlık durumu"yla uğraşır ve şu veya bu algoritma önerisini uygularken bulacaksınız. Böyle yapmayı reddederseniz belki sağlık sigortanız iptal olacak, belki patronunuz sizi işten atacak; sizin dik başlılığınızın cezasını niye onlar ödesin?

Sigara içmenin akciğer kanserine yol açtığına ilişkin genel istatistiklere rağmen sigara içmeye devam etmek başka, sol akciğerinizin üst kısmında on yedi kanserli hücre tespit eden biyometrik sensörün verdiği uyarıya rağmen sigara içmeye devam etmek bambaşka bir şey. Ve sensörü dikkate almazsanız, sensör uyarıyı sağlık ajansınıza, müdürünüze ve annenize ilettiğinde ne yapacaksınız?

Tüm bu hastalıklarla uğraşmaya kimin vakti ve enerjisi yeter? Büyük ihtimalle sağlık algoritmamıza bu sorunların çoğuyla nasıl biliyorsa o şekilde başa çıkması komutu verebiliriz. En fazla, akıllı telefonlarımıza düzenli olarak güncelleme yollayıp bize, "On yedi kanserli hücre tespit edilerek yok edildi," der. Hastalık hastalan bu güncellemeleri görev bilinciyle okur ama

çoğumuz bilgisayarlarımızdaki sinir bozucu virüs uyarılarını dikkate almadığımız gibi bunları da umursamayız.

Tesla'nın otonom bir araç üretmek için belli bir tutum takınması mı gerekecek? Belki de Tesla kararı piyasaya bırakmayı seçer, özgeci Tesla ve bencil Tesla adlı iki ayrı otonom araç üretir.

Özgeci modeli tehlike anında çoğunluğun iyiliğini düşünüp sahibini kurban eder.

Bencil modeli işin ucunda iki çocuğun ölümü de olsa sahibini kurtarmak için elinden ne geliyorsa yapar. Müşteriler de meylettikleri felsefi görüşe en uygun arabayı satın alabilirler. Bencil modeli daha çok satılıyor diye Tesla'yı suçlayamazsınız. Ne de olsa müşteri her zaman haklıdır.

Bu bir şaka değil. 2015 yılında yapılan öncü bir çalışmada, insanlara otonom bir arabanın birtakım yayalara çarpmak üzere olduğuna dair farazi bir senaryo sunulmuş. Çoğu insan böyle bir durumda arabanın sahibini öldürmek pahasına yayaların canını kurtarması gerektiğini söylemiş.

Bu insanlar çoğunluğun yararı için sahibini tehlikeye atmaya programlı bir arabayı satın almak isteyip istemeyecekleri sorulduğundaysa çoğu hayır cevabını vermiş. Kendileri söz konusu olunca tercihleri bencil Tesla yönünde.

Söyle bir durum düşünün. Yeni bir araba aldınız ama arabayı kullanmaya başlamadan önce ayarlar menüsünü açıp seçeneklerden birini işaretlemeniz gerekiyor. Kaza anında araba hayatınızı mı tehlikeye atsın yoksa diğer arabadaki aileyi mi öldürsün? Bu yapmak isteyeceğiniz bir tercih mi? Hangi kutucuğu işaretleyeceğiniz konusunda eşinizle ne kavgalar edeceğinizi düşünün.

O yüzden belki de devletin piyasanın işleyişini düzenlemek için devreye girip tüm otonom arabalar için geçerli bir etik kod şart koşması gerekecek. Kimi kanun koyucu merciler, nihayet *her daim* harfi harfine uyulacak yasalar koyma fırsatı buldukları için çok sevinecektir. Bu benzeri görülmemiş ve totaliter sorumluluk karşısında dehşete düşecek kanun koyucular da çıkabilir tabii.

Dijital Diktatörlük: İnsanlar yapay zekadan itaatkâr kalmayacağını düşündükleri için korkar genellikle. Efendilerine başkaldırıp sokaklarda başıboş gezerek önlerine çıkanı öldüren robotlar hakkında haddinden fazla bilimkurgu filmi izledik. Oysa robotlarla ilgili esas sorun bunun tam tersi. Muhtemelen her koşulda efendilerine itaat edecekleri ve asla başkaldırmayacakları için korkmalıyız onlardan.

Körü körüne itaat eden robotlar iyi huylu efendilere hizmet ediyorsa sorun değil elbette. Savaş halinde bile işi katil robotlara bırakmak, tarihte ilk defa muharebe meydanında savaş kanunlarına fiilen uyulmasını sağlayabilir.

ABD'den yaşadığım ülke İsrail'e pek çok demokratik ülke gibi hem Çin hem de Rusya durmaksızın gözetim araçları geliştiriyor. "Start-up ülkesi" lakabı takılan İsrail'de son derece canlı bir ileri teknoloji ve üstün bir siber güvenlik sektörü var. Bununla birlikte İsrail, Filistinlilerle ölümcül bir ihtilafın pençesinde ve en azından bazı liderler, generaller ve vatandaşlar gerekli teknolojiyi elde eder etmez memnuniyetle Batı Şeria'da mutlak gözetim rejimi oluşturacaktır.

Günümüzde bile Filistinlilerin her telefon konuşması, her Facebook paylaşımı veya her şehirlerarası seyahati İsrailin mikrofonları, kameraları, insansız hava araçları ya da casus yazılımları tarafından gözetleniyor muhtemelen. Toplanan veriler daha sonra büyük veri algoritmalarının yardımıyla analiz ediliyor. Bu sayede İsrail güvenlik kuvvetleri potansiyel tehlikeleri tespit edip sahaya bir sürü asker sürmeye gerek kalmadan etkisiz hale getirebiliyor. Filistinliler Batı Şeria'da birtakım kasabaların ve köylerin idaresine sahip olsalar da gökyüzünü, radyo frekanslarını ve siber alemi İsrail kontrol ediyor. Bu yüzden de Batı Şeria'daki 2,5 milyon Filistinliyi etkili şekilde kontrol altında tutabilmek için şaşılacak kadar az İsrail askerine ihtiyaç duyuluyor.

Ekim 2011'de yaşanan trajikomik bir olay: Filistinli bir işçi Facebook sayfasında işyerindeki buldozerin yanı başında çekilmiş bir fotoğrafını paylaştı. Fotoğrafın altına da "Günaydın!" yazdı. Otomatik bir algoritma Arap harflerinin transliterasyonunda ufak bir hata yapıp harfler: "günaydın" anlamına gelen "*Ysabechhum!*" olarak değil de "saldır" anlamına gelen "*Ydbachhum!*" olarak algıladı. Adamın buldozerle insanları ezmeyi planlayan bir terörist olabileceğinden şüphelenen İsrail güvenlik kuvvetleri, adamı bir çırpıda gözaltına aldı. Algoritmanın hata yaptığı anlaşılınca adam serbest bırakıldı. Ama soruna yol açan Facebook paylaşımı yine de kaldırıldı.

20. yüzyılın sonlarında demokrasiler diktatörlükleri geride bırakıyordu çünkü demokrasiler veri işleme konusunda daha iyiydi. Demokrasi bilgi işlem ve karar alma yetkilerini farklı insan ve kurumlara dağıtır. Oysa diktatörlükler bilgi ve yetkiyi tek bir mercide toplar. 20. Yüzyıl teknolojisi çerçevesinde büyük miktarda bilginin tek bir yerde toplanması verimsizdi. Kimsenin onca bilgiyi yeterince hızlı işleyip doğru kararlar alması mümkün değildi. Sovyetler Birliği'nin ABD'den çok daha kötü kararlar almış olmasının ve Sovyet ekonomisinin Amerika'ninkinden çok daha geride kalmasının sebeplerinden biri de buydu.

Demokrasi uyum sağlamayı ve ayakta kalmayı başarsa bile insanlar yeni baskıların ve ayrımcılıkların mağduru olabilirler. Bir sürü banka, şirket ve kurum daha şimdiden verileri analiz edip hakkımızda kararlar verebilmek için algoritmaları kullanıyor. Bankaya kredi başvurusu yaptığınızda değerlendirmeyi yapan büyük ihtimalle bir insan değil, algoritma. Algoritma sizin hakkınızda bir sürü veriyi ve milyonlarca insana ilişkin istatistikleri analiz ederek kredi verilecek kadar güvenilir olup olmayacağınıza karar veriyor. Çoğunlukla da insan bir bankacıdan daha iyi iş çıkarıyor. Ama sorun şu ki algoritma bazı insanlara haksız yere ayrımcılık uygularsa bunu tespit etmek zor. Banka size kredi vermeyi reddeder ve siz de gidip “Niye?” diye sorarsanız bankanın cevabı “Algoritma hayır dedi,” olur. *“Algoritma niye hayır dedi? Benim ne gibi bir kusurum var?”* diye sorarsanız bankanın diyeceği, *“Bilmiyoruz. Bu algoritmayı anlayan insan yok. Kendisi ileri düzey makine öğrenmesinin bir ürünü. Ama algoritmamıza güveniyoruz, o yüzden size kredi veremiyoruz.”*

Algoritmaların sadece danışmanlık yaptığı, mutlak otoritenin hâlâ insanların elinde olduğu yanılsaması yaratmak için otoritenin en üst seviyelerinde, sembolik liderler konumunda birtakım insanlar kalabilir. Almanya Başbakanlığına ya da Google CEO'luğuna yapay zekâ atamayacağız. Yine ve başbakan ve CEO tarafından alınan kararları yapay zekâ şekillendirecek. Başbakan çeşitli seçenekler arasından bir tercih yapabilir ama tüm bu seçenekler büyük veri analizinden çıkacak ve insanlardan ziyade yapay zekanın dünyayı nasıl algıladığına bağlı olacak.

Yapay zekayla doğal aptallık:

İyi haberlerden biri şu ki en azından kısa süre zarfında bilimkurguları andıran bir bilinç kazanıp insanlığı köleleştirmeye ya da ortadan kaldırmaya karar veren bir yapay zekâ kâbusu yaşamayacağız. Vereceğimiz kararları gitgide daha fazla algoritmalara bırakmaya başlayacağız ama algoritmaların bilinçli bir şekilde bizi yönlendirmeye başlaması pek mümkün görünmüyor. Bilinçleri olmayacak.

Bilimkurgu zekâyı bilinçle karıştırma ve bilgisayarların insanlarla boy ölçüşmek için bilinç geliştirmesi gerektiğini varsayma eğilimindedir. Yapay zekâ hakkındaki neredeyse tüm film ve romanlar bir bilgisayar veya robotun bilinç kazandığı o büyülü an etrafında şekilleniyor. Bu gerçekleşikten sonra da ya başkahraman robota âşık oluyor ya robot herkesi öldürmeye çalışıyor ya da bu iki şey eşzamanlı cereyan ediyor.

Oysa gerçekte yapay zekanın bilinç kazacağını varsaymayı gerektirecek bir sebep yok çünkü *zekâ* ve *bilinç* apayrı şeyler.

Zekâ, sorun çözme becerisi.

Bilinç ise, acı, neşe, aşk ve öfke gibi şeyler hissedebilme becerisi.

Bu ikisini birbirine karıştırmamızın sebebi, bunların insan ve diğer memelilerde bir arada bulunması. Memeliler çoğu sorunun üstesinden bir şeyler hissederek gelir. Bilgisayarların sorunları çözme sekliyse bambaşkadır.

Üstün zekaya giden çok farklı yol var ve bunların sadece bazıları bilinç kazanmayı gerektiriyor. Nasıl ki uçaklar tüy çıkarmadan kuşlardan hızlı uçabiliyor, bilgisayarlar da bilinç geliştirmeden memelilerden daha iyi sorun çözer hale gelebilir. Yapay zekanın insan hastalıklarını iyileştirmek, insan teröristleri tespit etmek, eş önerilerinde bulunmak ve yayaların kol gezdiği bir sokakta yol almak için insanların duygularını isabetli bir biçimde analiz etmesi gerektiği doğru. Ama bunu duygu sahibi olmadan da yapabilir. Algoritmanın neşeli, sinirli ya da ürkmüş maymunların farklı biyokimyasal yapılarını tanımak için neşe, öfke ya da korku hissetmesi gerekmez.

Tabii yapay zekanın kendine has duygular geliştirmesi tamamen imkânsız değil. Buna kesin kanaat getirmek için bilinç hakkında yeterli bilgimiz hâlâ yok.

EŞİTLİK-Veriyi elinde tutan geleceği de elinde tutar.

20. yüzyıl tarihi büyük ölçüde sınıflar, ırklar ve cinsiyetler arası eşitsizliğin azaltılması etrafında şekillendi. 2000 yılının dünyası hâlâ bir dolu hiyerarşi barındırıyor da 1900 yılından çok daha eşit bir yerdi. 21. yüzyılın ilk yıllarında insanlar eşitlikçi sürecin devam etmesi ve hatta hızlanması beklentisi taşıyordu. Bilhassa da küreselleşmenin, ekonomik rahatlığı dünya çapına yayacağını ve bunun sonucunda Hindistan ve Mısır'daki insanların Finlandiya ve Kanada'dakilerle aynı fırsat ve ayrıcalıklardan yararlanacağını umuyorlardı. Tüm bir nesil bu vaatle büyüdü.

Artık bu vaat gerçekleşmeyebilir gibi görünüyor, Küreselleşme kesinlikle geniş bir insan kesiminin işine yaradı ama hem toplumlar arasında hem de bir toplumun kendi içinde eşitsizlik artışının emareleri görülüyor. Küreselleşmenin meyveleri giderek belli grupların tekeline girerken milyarlarca insan geride bırakılıyor. Şimdiden en zengin %1'lik grup dünya servetinin yarısını elinde tutuyor. Daha da tedirgin edici olanı, en zengin yüz kişinin servetinin en yoksul dört milyar insanın toplam servetinden çok olması.

Durum daha da kötüleşebilir. Yapay zekanın yükselişe geçmesi çoğu insanın ekonomik değerini ve siyasi gücünü ortadan kaldırabilir. Aynı zamanda biyoteknoloji alanındaki gelişmeler ekonomik eşitsizliği biyolojik eşitsizliğe dönüştürebilir. Süper zenginler sonunda dehşet verici servetlerini akıtmaya degecek bir şey bulurlar. Şimdiye kadar statü sembolü şeyler satın almaktan fazlasını yapamayan zenginler kısa bir süre sonra hayatın kendisini satın almaya muktedir olabilirler. Yaşam süresini uzatmak, fiziki ve zihinsel becerileri güçlendirmek için geliştirilecek yeni yöntemler pahalıya patlarsa insanlık biyolojik kasta ayrılabılır.

Zenginler ve aristokratlar tarih boyunca herkesten daha yetenekli olduklarını ve kontrolün bu yüzden kendilerinde olduğunu sanmıştır. Görebildiğimiz kadarıyla bu doğru değil. Ortalama bir dük ortalama bir çiftçiden daha yetenekli değil; üstünlüğünü sadece haksız yasal ve ekonomik ayrımcılığa borçlu. Fakat 2100 yılına gelindiğinde zenginler gerçekten de varoşlarda yaşayanlardan daha yetenekli, daha yaratıcı ve daha zeki olabilirler. Bu nedenle biyomühendislik ve yapay zekâ alanında ilerleme süreçlerinin bir araya gelmesi sonucu insanlık, küçük bir insanüstü sınıfla, işlevsiz *Homo sapiens* üyelerinden oluşan bir alt sınıf şeklinde ikiye ayrılabilir.

Uzun vadede böyle bir senaryo sonucunda kastın tepesindekiler dışardaki “barbarlar” yağmalamasın diye etrafını duvar ve hendeklerle çevirip “medeniyet” ilan ettikleri bir alana çekilince, küreselleşme süreci tersine bile dönebilir.

Bu kitap boyunca insanlığın geleceğinden bahsederken sık sık birinci çoğul şahıs kullanıyorum. “Bizim” sorunlarımız hakkında “biz” ne yapmalıyız diye soruyorum. Ama belki de “biz” diye bir şey yok. Belki en büyük sorunumuz farklı kitleleri tamamen farklı geleceklerin bekliyor olması. Belki dünyanın neresinde yaşadığımıza bağlı olarak, çocuklarınıza ya bilgisayar kodu yazmayı ya da hızlı silah çekip düzgün ateş etmeyi öğretmelisiniz

Verinin sahibi kim?

Tüm servet ve iktidarın az sayıda seçkinin eline geçmesini engellemek istiyorsak bunun yolu veri mülkiyetini düzenlemekten geçiyor. Eski zamanlarda dünyadaki en kıymetli şey topraktı. Siyaset toprağı kontrol etme mücadelesiydi ve geniş topraklar az sayıda insanın eline geçtiğinde toplum aristokratlar ve halk diye ikiye ayrılıyordu.

Modern çağda makineler ve fabrikalar topraktan daha önemli hale geldi ve siyasi mücadeleler bu elzem üretim araçlarının kontrolüne odaklandı. Fazla sayıda makine az sayıda insanın eline geçtiğinde toplum sermayedarlar ve proletarya diye ikiye ayrılıyordu.

Ancak 21. yüzyılda veri en kıymetli şey olma anlamında hem toprağı hem de makineleri gölgede bırakacak ve siyaset veri akışını kontrol etme mücadelesi verecek. Veri az sayıda insanın eline geçerse insanlık iki ayrı türe ayrılacak.

Veriyi kapma yarışı başladı bile. Yarışın başını Google, Facebook, Baidu ve Tencent gibi veri devleri çekiyor. Şimdilik bu devlerin çoğu “ilgi tüccarlığı” tabir edilen iş modelini benimsemiş görünüyor. Bize bedava bilgi, hizmet ve eğlence sunarak ilgimizi çekiyor sonra da bu ilgiyi reklamcılara satıyorlar. Ama muhtemelen veri devlerinin eski ilgi tüccarlarından çok daha büyük hedefleri var. Esas işleri kesinlikle reklam satmak değil. İlgimizi çekerek hakkımızda aşırı miktarda veri toplamayı başarıyorlar ki bu da reklamların toplam hasılatından daha değerli. *Biz onların müşterisi değil mahsulüyük.*

Verinin sahibi kim? DNA, beyin ve hayatıma ait veriler bana mı, devlete mi, bir şirkete mi, yoksa insanlığın tamamına mı ait?

Bu nedenle, avukatlarımızı, siyasetçilerimizi, filozoflarımızı hatta şairlerimizi bu açmaza, “*Verinin mülkiyeti nasıl düzenlenir?*” sorusuna eğilmeye çağırırım.

TOPLULUK-İnsanların bedenleri var

21.yüzyılda insanlar tanrısal özellikler kazanacak olabilir ama 2018 itibarıyla halen Taş Devri'nden kalma hayvanlarız. Büyüyüp serpilmek için yakın olduğumuz topluluklara tutunmaya hâlâ ihtiyaç duyuyoruz. İnsanlar milyonlarca yıldır birkaç düzine üyeyi aşmayan küçük nüfuslu gruplar halinde yaşamaya uyum sağlamış. Facebook'taki arkadaş sayımızla ne kadar övünsek de çoğumuz için 150 kişiden fazlasıyla gerçekten haşır neşir olabilmek pek mümkün görünmüyor. Bu gruplar olmadan insanlar yalnız ve dışlanmış hissediyor.

Ne yazık ki son 200 yıldır sağlam bağları olan topluluklar gerçekten de dağılmaya başladı. Birbirini gerçekten tanıyan küçük grupların yerine millet ve siyasi parti üyelerinin oluşturduğu hayali topluluklar koyma girişimlerinin bütünüyle başarılı olduğu görülmüş şey değil. Dolayısıyla insanlar her zamankinden daha bağlantılı bir gezegende her zamankinden daha yalnız hayatlar yaşıyor. Çağımızın pek çok toplumsal ve siyasi parçalanması da bu nahoş durumla ilişkilendirilebilir.

Çevrimdışı çevrimiçi karşıtlığı: Son yıllarda Facebook muazzam bir başarı yakaladı ve halihazırda iki milyardan fazla aktif çevrimiçi kullanıcısı bulunuyor. Fakat bu yeni vizyonu yürürlüğe sokabilmek için çevrimiçiyle çevrimdışı arasındaki uçurumu kapatması gerekecek. Bir topluluk ilk olarak çevrimiçi alemde bir araya gelebilir ama gerçekten yol katedebilmek için çevrimdışı aleme kök salması gerekecektir.

Gün gelir diktatörün biri ülkesinde Facebook'u yasaklar ya da külliye internetin fişini çekerse, topluluklar yok olup gider mi yoksa tekrar toparlanıp direnirler mi? internet üzerinden haberleşemediklerinde gösteri düzenlemeyi başarabilirler mi?

Zuckerberg Şubat 2017 tarihli manifestosunda çevrimiçi toplulukların çevrimdışı toplulukları beslediğini açıklamıştı. Bu kimi açılardan doğru. Ama çoğu zaman çevrimdışı topluluk çevrimiçinin zararına oluyor ve bu iki şey arasında temel bir fark var. Fiziksel varlık gösteren topluluklar sanal toplulukların, en azından yakın gelecekte aşık atamayacağı bir derinliğe sahip, İsrail'deki evimde hastalanıp yatağa düşersem Kaliforniya'daki çevrimiçi arkadaşlarım benimle sohbet edebilir ama bana bir tas çorba ya da bir bardak çay getiremezler.

İnsanların bedenleri var. Teknoloji bu son yüzyılda bizi bedenlerimizden uzaklaştırmaya başladı. Aldığımız kokuları ve tatları dikkate alma yetimizi yitirir olduk. Bunlar

yerine akıllı telefonlarımıza ve bilgisayarlarımıza gömülmüş durumdayız. Siber alemde ne olup bittiği, oturduğumuz sokakta ne olup bittiğinden daha çok ilgimizi çekiyor, Artık İsviçre'deki kuzenimle çok daha rahat konuşabiliyorum ama kahvaltıda ederken eşimle sohbet etmem zorlaştı çünkü kafasını telefonundan kaldırıp bana baktığı yok.

Zuckerberg Facebook'un başkalarıyla “deneyimlerinizi paylaşabilmeniz için araçlar geliştirmeyi” sürdüreceğini söylüyor. Ama belki de insanların asıl ihtiyaç duyduğu kendi deneyimleriyle ilişki kurmaktır.

MİLLİYETÇİLİK-Küresel sorunlara küresel cevaplar gerek

Vatanseverliğin ılımlı biçimleri insanın en cömert buluşlarından biridir. Milletimizin eşsiz, bağlılığına layık bir millet olduğuna ve bu milletin mensuplarına karşı belli yükümlülüklerim bulunduğuna inanmak başkalarını önemsemeye ve onlar için fedakarlıklar yapmaya yönlendirir beni. Milliyetçilik ortadan kalksa liberal bir cennet içinde yaşarız diye düşünmek tehlikeli bir hata. İsveç, Almanya ve İsviçre gibi huzurlu, varlıklı ve liberal ülkelerin hepsi güçlü bir millet algısına sahip memleketler. Sağlam milli bağların eksik olduğu ülkeler arasında Afganistan, Somali, Kongo ve birtakım başarısızlığa uğramış devletler yer alıyor.

Sorun, ılımlı vatanseverlik şovence bir aşırı milliyetçiliğe dönüştüğünde başlıyor. Milletimin her millet gibi eşsiz olduğuna inanmak yerine, üstün olduğuna, sadece ve sadece kendi millete sadakat beslediğim ve başka kimseye herhangi bir yükümlülüğümün bulunmadığı fikrine kapılmaya başlayabilirim. Şiddet içeren çatışmalar böyle bir zeminde yeşerir. Nesiller boyunca milliyetçiliğe yöneltilen en temel eleştiri, savaşa sebebiyet verdiği yönündeydi. Ancak milliyetçilikle şiddet arasındaki ilişki, milliyetçi aşırılıkları dizginlemeye pek yaramadı zira her millet kendi askeri açılımını komşularının entrikalarından korunması gerektiğini iddia ederek gerekçelendiriyordu.

Bir millet, vatandaşlarının çoğuna emsalsiz seviyede güvenlik ve refah sağladığı müddetçe halk da bedeli kanla ödemeye hazırdı. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında bu pazarlık hâlâ son derece cazip görünüyordu.

Milliyetçilik eşi benzeri görülmemiş ölçekte korkunç çatışmalara yol açsa da çağdaş ulus-devletler sağlık, eğitim ve sosyal yardım alanlarında geniş çaplı sistemler de kuruyordu.

1945'te her şey değişti. Nükleer silahlar millet meselesini şirazedenden çıkardı, Hiroşima'nın ardından insanlar, alışageldik bir savaşa neden olur diye değil, nükleer savaşa yol açar diye korkmaya başladı milliyetçilikten. Kitlesele imha korkusu insanların zihnini açiverdi ve büyük ölçüde atom bombası yüzünden imkânsız bir şey gerçekleşti: Milliyetçilik cini kısmen de olsa çıktığı lambaya geri sokuldu. Nasıl ki eski çağlarda Nil Havzası'nda yaşayan köylülerin

sadakatlerinin bir kısmını yerel klanlarından alıp daha büyük bir krallığa teslim etmesiyle tehlikeli nehir dizginlenebildi, nükleer çağda da çeşitli milletlerin üstünde küresel bir topluluk kuruldu, çünkü nükleer iblisi zapt etmek ancak böyle bir topluluğun harcıydı.

Ancak son yıllarda yaşanan olaylar milliyetçiliğin sadece Rusya, Hindistan ve Çin'de değil Avrupa ve ABD vatandaşları arasında bile gücünü yitirmediğini gösteriyor.

İnsanların bir arada yaşayabileceği bir dünya mı yoksa hep beraber karanlığa boğulacağımız bir dünya mı kuracağız? Donald Trump, Theresa May, Vladimir Putin, Narendra Modi ve kabineleri milli duygularımızı körükleyerek dünyayı kurtarabilir mi, yoksa yaşanan milliyetçilik akımı yüz yüze geldiğimiz çetin küresel sorunlardan kaçmanın bir yolu mu?

Nükleer zorluk: Amerikalılar, Sovyetler, Avrupalılar ve Çinliler bin yıllık jeopolitik alışkanlıklarını değiştirip Soğuk Savaş'ın fazla kan dökülmeden sona ermesini sağladı ve yeni uluslararası dünya düzeni beraberinde benzeri görülmemiş bir barış döneminin önünü açtı.

Nükleer savaş bertaraf edilmekle kalmamış savaşın her türlü düşüğe geçmişti. 1945'ten bu yana açık saldırı sebebiyle yeniden çizilen sınır çizgisi hayret verici derece azdır ve çoğu ülke savaşı standart bir siyasi araç niyetine kullanmaktan vazgeçmiştir.

2016'da Suriye, Ukrayna ve başka sorunlu bölgelerde savaşlara rağmen insan kaynaklı şiddetten ölenlerin sayısı obezite, trafik kazası ve intihar sebebiyle ölenlerden az. Dönemimizin en büyük siyasi ve ahlaki başarısı budur bile denebilir.

Ekolojik Zorluk: Milyonlarca yılda şekillenmiş hassas ekolojik dengeyi ne denli farklı şekillerde bozduğumuzun ayırıcısında bile değiliz.

Homo sapiens binlerce yıldır ekolojiyi hedef almış bir seri katil gibi davranıyor ama artık ekolojik anlamda kitlesel katliamlara yönelmeye başladı. Bu yoldan ilerlersek, sadece birçok yaşam türünün kökünü kazımakla kalmaz, medeniyetin temellerini de yıkarız.

Beklenen en korkutucu manzara da iklim değişikliği. İnsanlar yüzbinlerce yıldır varlar ve bir sürü buz devri ve sıcak dönem atlattılar. Ancak tarım, şehirler ve karmaşık toplumların; varlığı en fazla on bin yıl öncesine dayanıyor. Holosen olarak adlandırılan bu devirde Dünya'nın iklimi büyük ölçüde sabit seyrediyor. Holosen standartlarında en ufak bir sapma mevcut insan toplumlarını daha önce karşılaşmadıkları ölçüde muazzam zorluklara maruz bırakır. Milyarlarca kobayın açık uçlu bir deneye tabi tutulması gibi bir durum çıkar ortaya. İnsanların yarattığı medeniyetle eninde sonunda yeni koşullara ayak uyduracak olsa da bu uyum sürecinde kaç kişinin telef olacağı meçhul.

Bu dehşet verici deney harekete geçirildi bile. Gelecekte gerçekleşme ihtimali taşıyan nükleer savaşın aksine iklim değişikliği günümüzün gerçekliği.

İnsan faaliyetlerinin, özellikle de karbondioksit gibi sera gazlarının salınımının dünya iklimini korkutucu bir hızla değiştirdiği hususunda bilimsel bir fikir birliği var. Dönüşsüz bir felaketi tetikleyecek noktaya gelmeden atmosfere daha ne kadar karbondioksit salmayı sürdürebileceğimizi kimse bilmiyor. Fakat elimizdeki en geçerli bilimsel tahminlere göre, önümüzdeki yirmi yıl içinde sera gazı salınımını önemli ölçüde düşüremezsek ortalama küresel sıcaklık 2°C'den fazla artarak çöllerin genişlemesine, buz tabakasının yok olmasına, okyanusların yükselmesine, kasırga ve tayfun gibi şiddetli hava olaylarının daha sık yaşanmasına yol açacak. Bu değişimler sonucunda da tarımsal üretim baltalanacak, şehirleri sel basacak, dünyanın büyük bir kısmı yaşamaya elverişsiz hale gelecek ve yüz milyonlarca göçmen barınacak yeni yerler aramaya koyulacak.

Dahası büyük bir hızla pek çok konuda taşma noktasına doğru ilerliyoruz. Bu aşamalardan sonra, sera gazı salınımında belirgin bir düşüş yaşansa da bu düşüş iklimsel eğilimi tersine çevirip tüm dünyayı vuracak bir faciayı engellemeye yetmeyecek. Örneğin küresel ısınma kutuplardaki buz örtüsünün erimesine neden oldukça, Dünya yüzeyinden atmosfer dışına daha az güneş ışığı yansıtacak. Bunun sonucunda gezegen daha fazla ısı emeyeceğinden sıcaklık daha fazla artacak ve buzullar daha hızlı eriyecek. Bu geribildirim döngüsü kritik eşiği aştıktan sonra karşı konulamaz bir ivme kazanacak ve insanlar kömür, akaryakıt ve gaz yakmayı bıraksa bile kutup bölgelerindeki tüm buzlar eriyecek. o yüzden önümüzdeki tehlikenin farkına varmak yeterli değil. Gerçekten bir şey yapmamız şart, hem de *hemen.*

Ne yazık ki 2018 itibarıyla sera gazı salınımının bırakın azaltılmasını küresel olarak artışını sürdürmesi söz konusu. İnsanlığın fosil yakıt kullanma alışkanlığından kurtulmak için çok az vakti var. Hemen rehabilitasyon görmeye başlamalıyız. Seneye ya da önümüzdeki ay değil, şimdi. ***“Merhaba, ben Homo sapiens. Ben bir fosil yakıt bağımlısıyım.”***

Teknolojik atılımlar enerji dışında pek çok alanda da yardım sağlayabilir. Örneğin “temiz et” üretebilme ihtimalini düşünün. Günümüzde et endüstrisi duygu sahibi milyarlarca canlıya akıl almaz acılar çektirmenin yanında küresel ısınmanın asli nedenlerinden biridir; en büyük antibiyotik ve zehir tüketicilerinden, hava, toprak ve su kirliliğinin önde gelen mümessillerinden.

Makine Mühendisleri Kurumu'nun 2013 tarihli bir raporuna göre bir kilo sığır eti üretmek için 15 bin litre temiz su tüketmek gerekiyor. Bir kilo patates üretmek için gereken su miktarıysa 287 litre.

Çevre üzerindeki baskı, Çin ve Brezilya gibi refah düzeyi artan ülkelerde daha fazla insanın patates yemeyi bırakıp düzenli olarak et tüketmeye başlamasıyla daha da artacak gibi

görünüyor. Çinlileri ve Brezilyalıları biftek, hamburger ve sosis yemekten vazgeçirmek zor olacaktır; Amerikalılar ve Almanlar da cabası.

Peki ya mühendisler hücrelerden et üretmenin bir yolunu bulursa? Hamburger mi istiyorsunuz? o zaman koca bir inek yetiştirip kesmekten ve bu hayvan leşini binlerce kilometre taşımaktansa hamburger yetiştirebilirsiniz.

Kulağa bilimkurgu gibi gelebilir ama dünyanın ilk temiz hamburgeri 2013 yılında üretilip yendi bile. Maliyeti 330 bin dolardı. Dört yıllık araştırma ve geliştirme sonucu bu miktar ünite başına 11 dolara indirildi ve on yıl kadar sonra endüstriyel olarak üretilmiş temiz etin fiyatının hayvan keserek elde edilen etten daha ucuza geleceği tahmin ediliyor. Bu teknolojik gelişme milyarlarca hayvanı sefalet içinde geçen bir hayattan kurtarıp milyarlarca eksik besin alan insanı doyurmaya hizmet etmenin yanı sıra ekolojinin iflas etmesini engellemeye de katkı sağlayabilir.

Dolayısıyla iklim değişikliğini önlemek için hükümetlerin, şirketlerin ve bireylerin yapabileceği çok şey var. Ama etkili olabilmeleri için dünyanın her yerinde uygulanmaları gerek.

Ortak bir kimlik oluşturmak için en iyi katalizör ortak düşmandır ve artık insanlığın en az üç ortak düşmanı var: *Nükleer savaş, iklim değişikliği ve teknolojik sıçrama.*

İnsanlar bu ortak tehditlere karşın kendi vatanlarına bağlılıklarını her şeyin üstünde tutmayı tercih ederse, doğacak sonuçlar 1914 ve 1939'dakinden çok ama çok daha vahim olabilir.

Bir insan aynı anda ailesine, komşusuna, işine ve vatanına sadık olabilir ve olmalıdır; neden bu listeye insanlık ve Dünya gezegeni de eklenmesin ki?

DİN-Tanrı artık milletin hizmetinde

Çağdaş ideolojiler, bilim uzmanları ve ulus-devletler henüz insanlığın geleceğine dair geçerli bir görüş geliştiremedi. Böyle bir görüş insanlığın dini geleneklerinin derin kuyusundan çekip çıkarılabilir mi? Belki de cevap öteden beri Kitabi Mukaddes, Kuran ya da Vedalar'ın sayfalarında duruyordu.

Laik insanlar bu fikri gülünç ya da vahim bulacaktır. Kutsal metinler orta çağda bir amaca hizmet etmiş olabilir ama yapay zekâ, biyomühendislik küresel ısınma ve siber savaş çağında bize nasıl yol gösterebilirler ki? Ancak laik insanlar azınlıkta. Milyarlarca insan hâlâ evrim teorisinden çok Kuran'a ve Kitabi Mukaddes'e inanıyor. Hindistan'dan tutun da Türkiye ve ABD'ye pek çok farklı ülkede dini akımlar siyaseti şekillendiriyor. Ve Nijerya'dan Filipinler'e pek çok yerde dini husumetler çatışmaları tetikliyor.

O halde Hristiyanlık, İslam ve Hinduizm gibi dinler ne ölçüde geçerli? Karşılaştığımız büyük sorunları çözmeye yardım edebilirler mi?

Geleneksel dinlerin 21. yüzyıldaki rolünü anlayabilmek için sorunları üç farklı türe ayırmamız gerekiyor:

1. **Teknik sorunlar.** Örneğin çorak ülkelerdeki çiftçiler küresel ısınmanın neden olacağı ciddi kuraklıklarla nasıl başa çıkacak?
2. **Siyasi sorunlar.** Örneğin öncelikle hükümetler küresel ısınmayı önlemek için ne tür tedbirler almalı?
3. **Kimlik sorunları.** Örneğin dünyanın öbür ucundaki çiftçilerin dertleri beni bağlar mı? Ben sadece kendi kabilemin veya ülkemin insanların dertleriyle ilgilenemem mi?

Teknik sorunlar: Hristiyan tarımcılık

Modern zamanlardan önce dinler, tarım gibi dünyevi konulara dair çeşitli sorunları çözmekten sorumluydu. Ne zaman ekilip ne zaman biçileceği takvimlere göre belirleniyor, yağış miktarını artırmak ve haşerattan korunmak için ayinler düzenleniyordu. Kuraklık ya da çekirge istilası gibi nedenle tarımda kriz yaşandığında tanrıya yalvarsınlar diye din adamlarına başvuruluyordu.

Tıp da dinin alanına giriyordu. Hemen her peygamber, guru ve şaman şifacılık rolü de üstlenmişti. Dolayısıyla Hz. İsa vaktinin çoğunu hastaları iyileştirmeye, körlerin gözünü açmaya, dilsizleri konuşturmaya ve delileri insafa getirmeye harcıyordu.

Son dönemlerde şamanların ve mucize yaratan peygamberlerin yerini biyologlar ve cerrahlar aldı.

Şifacıların son kalesi akıl hastalığı bile bütünüyle bilim insanlarının eline geçiyor; üfürükçülüğün yerini nöroloji, cin çıkarmanın yerini Prozac alıyor.

Bilimin zaferi öylesine kapsamlı ki din algımız bile değişti, Dinle ve tarım ve tıp arasında bir alaka kurmuyoruz. Pek çok yobaz bile toplu bellek yitiminden mustarip; geleneksel dinlerin bu alanlarda bir hükmü olduğunu unutmayı yeğliyorlar. “Mühendis ve doktora başvuruyorsak bundan ne çıkar?” diyor yobazlar.

Geleneksel dinlerin pek çok kalesi düştü çünkü açıkçası tarım ya da sağlık hizmeti alanlarında hiç de iyi değillerdi.

Hacı hocaların esas meselesi, en başından beri ne yağmur yağdırmak ne şifa vermek ne kehanet ne de büyüydü. Ezelden beri yaptıkları tek şey yorumlamak.

Siyasi sorunlar

“Hristiyan ekonomisi”, “Müslüman ekonomisi” ya da “Hindu ekonomisi” diye bir şey yoktur. Kitabı Mukaddes’te, Kuran’da ya da Vedalar’da ekonomiye dair görüşler var elbette ancak bunlar güncel değil.

1970’lerde Latin Amerika’daki teologlar Özgürlük Teolojisi diye bir yaklaşım üretip Che Guevara’nın bir nevi Hz. İsa gibi görülmesine yol açmıştı. Aynı şekilde Hz. İsa küresel ısınma tartışmalarına dahil edilerek güncel siyasi tutumları dinin ezeli ilkeleriymiş gibi gösterebilir.

Şimdiden olmaya başlamış bir şey bu. Çevre yasalarına karşıtlık kimi Amerikan Evanjelist papazların ateşli vaazlarına dahil ediliyor. Öte yandan Papa Francis küresel ısınmayla mücadelede Hz. İsa adına başı çekiyor.

2070’e gelindiğinde çevre sorunu meselesinde Evanjelist ya da Katolik olmamız belki de büyük fark yaratacak bu yüzden. Evanjelistler karbon salınımına herhangi bir üst sınır getirilmesine karşı çıkarken, Katoliklerin Hz. İsa’nın doğayı korumamız gerektiğini öğütlediği inancını taşıyacakları aşikâr.

Bu fark kullandıkları otomobillerden bile anlaşılacak. Evanjelistler benzin içeren kocaman arazi araçları kullanırken, dini bütün Katolikler usturuplu elektrikli araçlarının tamponuna, “*Dünya’yı yakan Cehennemde yanar*”, çıkartmaları yapıştıracak. Yine de tavırlarını savunmak için çeşitli İncil ayetleri alıntılar da aralarındaki farkın asıl temsilcisi çağdaş bilim kuramları ve siyasi akımlar olacak, İncil değil. Bu açıdan bakıldığında, din günümüzün büyük siyasi tartışmalarına pek de bir şey katacak gibi durmuyor. Karl Marx’ın da öne sürdüğü gibi, din bir tür kılıftır sadece.

Kimlik sorunları

İnsanların gücü kitlesel iş birliğine, kitlesel iş birliği de kitlesel kimlik inşasına bağlıdır ve tüm kitlesel kimlikler, bilimsel gerçekler ya da ekonomik gereksinimler üzerine değil kurmacalar üzerine inşa edilir. 21. yüzyılda insanların Müslümanlarla Yahudiler ya da Ruslarla Polonyalılar diye ayrılması halen dinsel mitlere dayanıyor. Nazilerin ve komünistlerin, insanların kimliğini ırk ve sınıf üzerinden belirleme girişimlerinin tehlikeli birer sözde bilim olduğu ortaya çıktı ve o vakitten beri bilim insanları insanlar için herhangi bir "doğal" kimlik belirlemekten fazlasıyla imtina e ediyor.

Yani 21. yüzyılda dinler yağmur yağdıramıyor, hastalıkları iyileştiremiyor, bomba imal etmiyor olsa da “biz” kimiz, “onlar” kim, kimi iyileştirip kimi bombalayacağız gibi soruların cevabını belirleme noktasına geldi.

Pratikte Şii İran, Sünni Suudi Arabistan ve İsrail arasında şaşkıncı derecede az fark var.

GÖÇ-Kimi kültürler diğerlerinden daha mı iyi?

Çoğu göçmenlik taraftarı göçü tamamen engellemenin imkânsız olduğunu ve ne kadar duvar ve çit çekersek çekelim çaresiz insanların içeri sızmanın bir yolunu bulacağını vurgulamakta.

Göç karşıtları buna cevap olarak yeterli güç kullanırsanız göçü tamamen engelleyebileceğinizi ve belki vahşi infazlardan kaçan mülteci durumları dışında kimseye kapımızı açmak zorunda olmadığımızı söyleyerek karşılık veriyor. Türkiye'nin sınırı geçmek isteyen Suriyeli mültecilere izin vermek gibi ahlaki bir zorunluluğu olabilir. Fakat bu mülteciler daha sonra İsveç'e geçmeye çalışırsa İsveç bunu kabul etmeye mecbur değil. İş ve refah arayan göçmenlere gelince, alınıp alınmamak ya da hangi koşullarda alınacakları tamamen ev sahibi ülkenin bileceği bir şey.

İşleri karıştıran şu ki, çoğu durumda insanlar ne yardan geçmek istiyor ne serden. Birçok ülke yabancıların enerji, beceri ve ucuz iş gücünden faydalanmak için yasadışı göçe göz yumuyor ve hatta geçici süreli yabancı işçi alımına gidiyor. Ancak aynı ülkeler sonrasında göçmen istemediklerini söyleyip bu insanlara yasal bir statü tanımayı reddediyorlar. Uzun vadede bu yaklaşım Katar ve pek çok diğer Körfez ülkesinde olduğu gibi üst sınıfların güçsüz yabancıları istismar ettiği hiyerarşik bir toplum yapısına sebep olabilir.

TERÖRİZM-Panik yok

Teröristler zihin kontrolü ustalarıdır. Az sayıda insan öldürseler bile milyarlarca insanı dehşete düşürmeyi, AB ve ABD gibi büyük siyasi yapıları sarsmayı başarıyorlar.

Terörizmin siyasi durumu maddi zarar vermekten ziyade korku saçarak değiştirme amacı taşıyan bir askeri stratejidir. Terörizmde esas konu korkudur ve teröristlerin gerçek güçleriyle saldıkları korku arasında akıllara zarar bir orantısızlık olmasıdır.

Ama teröristlerin pek bir seçeneği yok. Savaş açamayacak kadar zayıflar. Bu yüzden de düşmanı kıskırtıp aşırı tepki vermesine yol açacağını umarak teatral bir gösteri sahnelemeyi tercih ederler.

Teröristler ortaya dehşet verici bir şiddet manzarası çıkarıp zihinlerimizi ele geçirerek bize karşı kullanırlar. Bir avuç insanı öldürerek, milyonların ölüm korkusuna kapılmasını sağlarlar. Hükümetler korkuları yatıştırmak için bu terör tiyatrosuna güvenlik mizansenleri ve kitlesel zulüm ve yabancı ülkelerin işgali gibi muazzam güç gösterileriyle karşılık verir. Çoğu durumda terörizme verilen bu aşırı tepki güvenliğimizi teröristlerden çok daha fazla tehdit eder.

Dolayısıyla teröristler ordu generalleri gibi düşünmez. Tiyatro yapımcıları gibi düşünürler. 11 Eylül saldırılarının halkın hafızasında nasıl yer ettiği, herkesin bu durumu

sezgisel bir şekilde anladığını doğruluyor. İnsanlara 11 Eylül'de ne olmuştu diye sorarsanız büyük ihtimalle, El-Kaide Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerini yıktı cevabını alırsınız. Ama saldırı sadece kulelere yönelik değildi. İki hedef daha vardı ve bunlardan biri de başarıya ulaşan Pentagon saldırısıydı. Nasıl oluyor da çoğu insan bunu hatırlamıyor?

Son tahlilde, terörist dediğimiz insan, elinde oldukça kötü kartlar tutan ve rakiplerini desteyi yeniden karmaya ikna etmeye çalışan bir kumarbaza benziyor. Bir şey kaybedeceği yok ama her şeyi kazanabilir.

Devletler bu korkuları dindirmek adına terör tiyatrosuna cevaben bir güvenlik tiyatrosu sergileme gereği duyuyor. Terörizme karşı en etkin cevap iyi istihbarat ve terörü besleyen finans ağlarına yönelik gizli operasyonla olabilir. Ama bu vatandaşların televizyondan izleyebileceği bir şey değil. Vatandaşlar Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkıldığı terör dramını seyretti. Devletler de aynı ölçüde hatta daha saldırgan, daha çarpıcı bir karşıt dram sahnelemeye mecbur hissediyor. o yüzden sessiz ve etkin davranmak yerine şiddetli fırtınalar çıkarıp çoğu zaman teröristlerin hayallerini süsleyen bir ortam yaratıyorlar.

Peki devletler terörizmle nasıl mücadele etmeli?

Başarılı bir terörle mücadele üç cephede yürütülmeli.

Birincisi, hükümetler terör ağlarına yönelik gizli operasyonlara yoğunlaşmalı.

İkincisi, medya olaylara doğru açıdan yaklaşım cinnete yol açmamalı. Terör tiyatrosu tanıtımı yapılmadan, başarı elde edemez. Ne yazık ki genellikle medya bu tanıtımı bedavadan yapıyor. Durmadan terör saldırılarını haber yapıp teröristlerin yarattığı tehlikeyi fazlasıyla şişiriyor çünkü terörizm diyabet ya da hava kirliliğinden daha iyi ciro yapıyor.

Üçüncü cepheye her birimizin zihninde yatıyor. Teröristlerin zihinlerimizi ele geçirip bize karşı kullanıyor. Terör saldırılarını zihnimizde tekrar tekrar canlandırıyor.

Terörizmin başarıya ulaşım ulaşmayacağı bize bağlı. Zihnimizi teröristlere teslim eder, sonra da kendi korkularımıza aşırı tepkiler verirsek terörizm galip gelir. Teröristleri zihnimizden kovar, dengeli ve sakin davranırsak terörizm mağlup olur.

SAVAŞ-İnsanların aptallığını küçümsemeyin

Dünyanın savaş meydanı Ortadoğu'da bile yerel güçler savaşlardan nasıl başarıyla çıkacaklarını bilmiyor. İran uzun soluklu ve büyük kayıplara yol açan İran-Irak Savaşı'ndan hiçbir şey kazanamadı ve bu savaşın akabinde birebir askeri karşılaşmaların hepsinden uzak durdu. İranlılar, Irak'tan Yemen'e dek çeşitli yerel hareketlere para ve silah tedarik ediyor ve Devrim Muhafızları Ordusu'nu Suriye ve Lübnan'daki müttefiklerine yardım amacıyla yolluyor ama hiçbir ülkeyi işgal etmeye kalkmıyor; en azından şimdilik. İran son dönemlerde bölgenin

hegemonyasını elinde tutuyor ama cephede kazandığı tek bir zafer bile yok. Hükmen galipler. İki büyük düşmanları Irak ve ABD, savaşa tutuştu, bu savaşla ikisinin de Ortadoğu batağına duyduğu iştah tarumar oldu ve ganimete İran kondu.

Neredeyse aynı durum İsrail için de geçerli. İsrail'in başarıyla çıktığı son savaş 1967'de yaşandı. o günden itibaren İsrail girdiği pek çok savaşa rağmen zenginleşti, bu savaşlar sayesinde değil. İşgal ettiği pek çok bölge İsrail'in üstüne ekonomik yükler ve ağır siyasi yükümlülükler bindiriyor. İran gibi İsrail de son dönemlerde artan jeopolitik önemini savaşta başarıyla değil askeri maceralara atılmamaya borçlu. Savaş İsrail'in Irak, Suriye ve Libya'daki ezeli düşmanlarını kırıp geçirirken, İsrail savaştan uzak durdu. Şimdiye kadar (Mart 2018) Suriye iç savaşının içine çekilmemek Netanyahu'nun en büyük siyasi başarısıdır bile denilebilir. İsrail Silahlı Kuvvetleri (İSK) istese Şam'ı bir hafta içinde ele geçirebilirdi ama İsrail'in bundan ne gibi bir çıkarı olabilir? İSK'nın Gazze'yi fethedip Hamas rejimini devirmesi çok daha kolay ama İsrail böyle bir şey yapmamakta ısrarcı çünkü tüm askeri maharete ve İsraili siyasetçilerin savaş yanlısı söylemlerine rağmen savaştan kazanılacak pek bir şey olmadığı biliniyor. ABD, Çin, Almanya, Japonya ve İran gibi İsrail de **21. yüzyılda en başarılı stratejinin kenarda oturup başkalarının sizin yerine dalaşmasını seyretmek olduğunu** anlamış görünüyor.

Şimdiye kadar, 21. Yüzyılda büyük bir güç tarafından kalkışılan tek başarılı işgal girişimi Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmesi. Rus ordusu Şubat 2014'te Ukrayna'yı isal edip Kırım Yarımadası'nı ele geçirdi ve Kırım bunun akabinde Rusya'ya bağlandı. Rusya fazla savaşmasına gerek kalmadan stratejik öneme sahip bir bölge edindi, komşularına dehşet saçtı ve kendini yeniden dünya çapında bir güç olarak konumlandırdı.

Topluca ele alındığında, Rusya'nın 21. yüzyılın başlarında Kafkaslar ve Ukrayna'da açtığı savaşların çok da başarılı olduğu söylenemez. Bu savaşlar Rusya'ya süper güç prestiji kazandırsa da Rusya'ya duyulan güvensizliği düşmanlığı artırmakla kalmadı, ekonomik anlamda da zarara yol açtı. Kırım'daki turistik tesislerle Luhansk ve Donetsk'teki Sovyetler döneminden kalma yıkık dökük fabrikalar, savaşın maliyetini karşılamadığı gibi sermaye kaçıışı ve uluslararası yaptırımların bedelini ise hiç karşılamıyor. Rusya'nın uyguladığı siyasetin sınırlarını anlamak için son yirmi yılda Çin'in gösterdiği muazzam ekonomik gelişimle "muzaffer" Rusya'nın aynı dönem içinde yaşadığı ekonomik durgunluğu karşılaştırmak yeterlidir.

Moskova'nın cesur konuşmalarını bir kenara bırakırsak, büyük ihtimalle Rus seçkinleri de askeri maceraların gerçek getirisinin ve götürüsünün gayet iyi farkında ki şimdiye kadar savaşı kışkırtmamaya özen gösterdiler.

Rusya okul bahçelerinde kabadayılık taslayan çocuklar gibi davranıyor; en zayıf çocuğa sataşp fazla da hırpalamıyor ki öğretmenler devreye girmesin. Putin savaşa Stalin, I. Petro ya da Cengiz Han benzeri bir ruhla girişseydi, Rus tankları Varşova ve Berlin'e değilse bile Tiflis ve Kiev'e girmişti. Ama Putin ne Cengiz Han ne de Stalin. 21. yüzyılda askeri gücün bir yere kadar işe yaradığını ve başarı elde etmek için sınırlı savaş taktiği uygulamak gerektiğini herkesten iyi biliyor gibi görünüyor. Acımasızca hava bombardımanına tuttuğu Suriye'de bile Rus askerlerini Suriye topraklarına mümkün mertebe sokmamaya, esas mücadeleyi başkalarına bırakmaya ve savaşın komşu ülkelere sıçramasını engellemeye özen gösterdi.

Rusya'nın son yıllarda gerçekleştirdiği saldırgan sayılabilecek hamleler yeni bir dünya savaşına giden yolda atılan ilk adımlardan ziyade açık defansları kapatma çabası gibi. Haklı sebeplerle, Ruslar 1980'ler ve 1990'larda barışçıl bir şekilde kendi köşelerine çekildiklerinde yenik düşmüş düşman muamelesi gördüklerini öne sürebilirler. ABD ve NATO, Rusya'nın zayıflığını fırsat bilerek, aksi yönde verdikleri sözlere rağmen, Doğu Avrupa ve hatta kimi eski Sovyet cumhuriyetlerini NATO'ya dahil etti.

Elbette Rusya'nın Gürcistan, Ukrayna ve Suriye'ye askeri müdahalelerinin çok daha cüretkâr imparatorluk hamlelerinin habercisi olduğu ortaya çıkabilir. Putin şimdiye dek küresel bir sefere ilişkin ciddi planlar yapmadıysa da yakaladığı başarılar hırsını körükleyebilir. Ancak Putin'in Rusya'sı. Stalin'in SSCB'sinden çok daha zayıf olduğunu ve Çin gibi başat ülkeler tarafından desteklenmedikçe, bırakın dolu dizgin bir dünya savaşını, yeni bir Soğuk Savaş'ı bile kaldıramayacağını unutmamak gerek.

SSCB doruk noktasına 20. yüzyılın ortasında, ağır sanayi küresel ekonominin lokomotifiyken erişmişti ve Sovyetler'in merkezi sistemi traktör, kamyon, tank ve kıtalararası füzelerin seri üretiminde üstündü. Günümüzde bilişim teknolojileri ve biyoteknoji ağır sanayiden daha büyük önem taşıyor ama Rusya bu alanların ikisinde de başarı gösteremiyor. Etkin siber savaş yetenekleri bulunsada bilişim sektöründe çalışan sivillerden yoksun ve ekonomisi büyük ölçüde doğal kaynaklara, özellikle de petrol ve doğalgaza dayanıyor. Bu durum oligarşi basamaklarını üst seviyelerindeki üç beş kişinin cebini doldurmaya ve Putin'i iktidarda tutmaya yetebilir ama dijital ya da biyoteknolojik bir silahlanma yarışını kazanmaya yetmez.

Daha da önemlisi, Putin'in Rusya'sı evrensel bir ideolojiden yoksun. SSCB Soğuk Savaş sırasında Kızıl Ordu'nun dünyaya yeter gücüyle birlikte komünizmin dünyayı etkileyebilen albenisine güveniyordu. Oysa Putinizm Kübalılara, Vietnamlılara ya da Fransız entelektüellerine cazip gelecek bir şey sunmuyor. Otoriter milliyetçilik sahiden dünyaya

yayıyor belki ama doğası gereği birbirine bağlı uluslararası blokların kurulmasına araç olabilecek bir şey değil.

Emperyalistliğe soyunacaklar için siber savaş işleri daha da zorlaştırıyor. Kraliçe Victoria ile Maxim makineli tüfeğin hüküm sürdüğü o eski günlerde İngiliz ordusu Manchester ve Birmingham'ın huzurunu kaçırma tehlikesinden azade, uzaklardaki bir çölde yaşayan insanları katledebiliyordu. George W. Bush zamanlarında bile ABD Bağdat ve Felluce'de tozu dumana katarken, Iraklıların San Francisco ya da Chicago'ya misilleme yapmalarının bir yolu yoktu.

Ama şimdi ABD orta seviye siber savaş kapasitesi sahibi bir ülkeye bile saldıracak olsa, savaş Illinois ya da Kaliforniya'ya dakikalar içinde taşınabilir. Zararlı yazılımlar ya da mantık bombaları Dallas'ta hava trafiğini durdurup Philadelphia'da trenleri çarpıştırabilir, Michigan'ın elektrik şebekesini çökertebilir.

Cengiz Han ya da Sezar yabancı ülkeleri tereddüt etmeden istila etmişti ama günümüzde Erdoğan, Modi ve Netanyahu gibi milliyetçi liderler üst perdeden konuşsalar da gerçekten savaş çıkarmak konusunda oldukça ihtiyatlılar.

Tabii ki biri çıkıp 21. yüzyıl koşullarında savaşta nasıl başarı elde edileceğinin formülünü bulursa, cehennem kapıları bir çırpıda açılabilir. Rusya'nın Kırım'da yakaladığı başarıyı bilhassa korkutucu bir alamet kılan şey budur. Umalım da münferit bir olay olarak kalsın.

Bir doz alçakgönüllülük, insan aptallığına iyi gelebilecek potansiyel bir çaredir. Milli, dini ve kültürel gerilimler insanların kibirli bir şekilde kendi millet, din ve kültürlerinin dünyanın en mühimi olduğunu, dolayısıyla kendi çıkarlarının diğerlerinden ya da genel olarak insanlığın çıkarlarından önce geldiğini düşünmesinden kaynaklanıyor.

ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK-Dünyanın merkezi değilsiniz

Hristiyanlık, İslam ve Budizm gibi evrensel dinlerin aksine Yahudilik her daim kabile sınırları içinde kalan bir inançtır. Ufacık bir toprak parçasında yaşayan küçük bir milletin dini ve diğer halk ve ülkelerin kaderini pek de umursadığı yok. Örneğin Japonya'da neler olup bittiği ya da Hindistan yarımadasındaki insanların ne yaptığıyla ilgilenmiyorlar. Dolayısıyla tarihsel rolünün sınırlı kalmış olması normal.

Tevrat'tan Önce Etik: İsraililer “üç büyük din” terimini genellikle Hristiyanlık (2,3 milyar), İslam (1,8 milyar) ve Yahudilik (15 milyon) için kullanır. 1 milyar üyesi bulunan Hinduizm, 500 milyon takipçisi olan Budizm'in yanı sıra Şintoizm (50 milyon) ve Sihizm (25 milyon) hesaba katılmaz.

Bu çarpık “üç büyük din” kavramı İsraililerin zihninde, tüm büyük dinlerin evrensel etik kurallar koyan ilk dinin, yani Yahudiliğin bağrından çıktığı gibi bir izlenim yaratır. Sanki Hz. İbrahim ve Hz. Musa öncesinde insanlar, Hobbes'un elinden çıkma bir doğada hiçbir ahlak anlayışı taşımadan yaşıyordu da tüm çağdaş ahlak anlayışı On Emir sebebiyle gelişti. Dünyanın en önemli etik geleneklerini göz ardı eden, temelsiz ve cüretkâr bir görüş bu.

Hız. İbrahim'den on bin yıl önce, Taş Devri'nde yaşayan avcı toplayıcı insanların da ahlak kuralları vardı. Avrupalı göçmenler, Avustralya'ya 18. yüzyıl sonlarında ilk vardıklarında karşılarında Hz. Musa, Hz. İsa ya da Hz. Muhammed'den haberleri olmadığı halde tam teşekküllü bir etik dünya görüşüne sahip Aborjinleri bulmuşlardı. Yerlilerin malına mülküne vahşice el koyan Hristiyan sömürgecilerin üstün bir ahlak standardı sergilediklerini iddia etmek pek mümkün görünmüyor.

Günümüzde bilim insanları ahlakın esasen insan türünün ortaya çıkmasından bir milyon yıl kadar öncesine dayanan derin evrimsel kökenleri bulunduğuna işaret ediyor.

Yahudi fiziği, Hristiyan biyolojisi:

Modern bilimde oynadıkları önemli rol sayesinde, Yahudilerin insanlığın geneline sıra dışı bir katkıda bulunduğunu sadece 19. ve 20. yüzyıllarda görüyoruz.

Einstein ve Freud gibi bilindik isimlerin yanı sıra bilim alanlarındaki Nobel ödülleri %20'sini dünya nüfusunun binde 2'sinden azını oluşturan Yahudiler aldı. Ama bunun Yahudilik dini ya da kültüründen ziyade münferit Yahudilerin marifeti olduğunu vurgulamak gerek. Geçtiğimiz iki yüzyılın önemli Yahudi bilim insanlarının çoğu, Yahudiliğin dini çemberinin dışında hareket etmişti. Esasen Yahudilerin bilime hatırı sayılır katkıları yeşilvalardan çıkıp laboratuvarlara girince baş göstermişti.

1800 öncesi Yahudilerin bilime katkısı sınırlıdır. Doğal olarak Çin, Hindistan ya da Maya medeniyetlerinin bilimsel gelişmelerinde hiçbir rol oynamamışlardır. Avrupa ve Ortadoğu'da Maimonides gibi kimi Yahudi düşünürlerin Yahudi olmayan meslektaşları üzerinde hayli etkileri olmuştur ama genel olarak Yahudilerin etkisi demografik ağırlıklarıyla doğru orantılıdır. 16. 17. ve 18. yüzyıllarda Bilimsel Devrim'in patlak vermesinde pek rol oynamamışlardır. Başarılarından dolayı Yahudi cemaatinden ihraç edilen Spinoza hariç modern fizik, kimya, biyoloji ya da sosyal bilimlerin doğuşunda kilit rol oynamış bir Yahudi bulmakta zorlanırsınız. Einstein'ın ataları, Galileo ve Newton zamanlarında neyle uğraşıyor muydu bilmiyoruz ama büyük ihtimalle ışıktan ziyade Talmud'u incelemekle alakadardılar.

Özetle, Yahudilerin öğrenmeye atfettiği büyük önem Yahudi bilim insanlarının olağanüstü başarısına önemli bir katkı sağlamıştır ama Einstein, Haber ve Freud'un

başarılarının temellerini atanlar Yahudi olmayan düşünürlerdi. Bilimsel devrim Yahudilere ait bir tasarı değildi. Ve Yahudiler bu tasarıdaki yerlerini ancak yeşivalardan üniversitelere geçince aldılar.

CEHALET-Sandığınızdan daha az şey biliyorsunuz

Liberal düşünce son yüzyıllarda rasyonel bireye karşı muazzam güven geliştirdi. Bireyleri bağımsız akıl sahibi aktörler şeklinde resmedip bu hayali yaratıkları modern toplumun temeli yaptı.

Demokrasi, en iyisini seçmen bilir görüşü üzerine inşa edilmiştir. Serbest piyasa kapitalizmi, müşterinin her zaman haklı olduğuna inanır. Ve liberal eğitim, öğrencilere kendi kendilerine düşünmeyi öğretir.

Ancak rasyonel bireye bu kadar bel bağlamak yanlıştır. Postkolonyal ve feminist düşünürler tarafından ortaya koyulduğu üzere "rasyonel birey", üst sınıf beyaz erkeklerin otonomisini ve gücünü yücelten şovence bir Batı fantezisi olabilir.

Davranışsal ekonomistler ve evrimsel psikologlar, insanların aldığı çoğu kararın rasyonel analizlerden ziyade duygusal tepkilere ve sezgisel kısa yol arayışlarına dayandığını ve duygularımızla sezgilerimizin Taş Devri yaşamıyla başa çıkmaya elverişli olmasına rağmen Silikon Devri'nde maalesef yetersiz kaldığını ortaya koyuyor.

Sadece rasyonellik değil bireysellik de bir mittir. İnsanlar nadiren kendi kendilerine düşünüp taşınırlar. Daha ziyade gruplar halinde düşünürüz.

Homo sapiens'i diğer hayvanlardan farklı kılan ve bizi gezegenin efendisi konumuna yükselten bireysel aklımız değil, büyük gruplar halinde hep beraber düşünebilmemizdir.

İnsanlar tek başlarına dünya hakkında utanç verici düzeyde az şey bilirler ve tarihsel süreç içinde giderek daha az şeye vakıf bir konuma gerilemişlerdir.

Taş Devri'nde yaşayan avcı toplayıcı bir insan kendi giysilerini yapmayı, ateş yakmayı, tavşan avlamayı ve aslanlardan kaçmayı bilirdi. Günümüzde daha çok şey bildiğimizi zannetsek de kendi başımıza çok daha az bilgiye sahibiz. Neredeyse tüm ihtiyaçlarımız için başkalarının uzmanlığına güveniyoruz.

Birey olarak çok az şey bilmemize karşın çok şey bildiğimizi zannediyoruz çünkü başkalarının kafasındaki bilgilere kendi kafamızdaymış muamelesi yapıyoruz.

Bu ille de kötü bir durum değil. Grup düşüncesine itimadımız, bizi dünyanın efendisi kıldı ve bilgi yanılması sayesinde her şeyi kendi başımıza anlamak gibi imkânsız bir çaba içine girmeden yaşayabiliyoruz. Evrimsel açıdan başkalarının bilgisine güvenmek *Homo sapiens* için inanılmaz faydalı oldu.

İnsanlar cehaletlerinin ayırdına pek sık varamazlar çünkü kendilerini, benzer düşünen arkadaşlar ve düşündüklerini olumlayan haberlerden oluşan bir yankı odasına kapatırlar ve odada inançları durmadan desteklenirken neredeyse hiç sorgulanmaz.

EĞİTİM-Değişmeyen tek şey değişimdir

Böyle bir dünyada bir öğretmenin öğrencilerine vermesi gereken son şey daha fazla bilgi. Zaten gereğinden fazlasına maruz kalıyorlar. Bunun yerine insanların bilgiyi anlamlandırabilme, neyin önemli neyin önemsiz olduğunu ayırt edebilme ve her şeyden önce de pek çok bilgi parçasını dünyayla ilişkin geniş bir resme dönüştürebilme yeteneğine gereksinimleri var.

Aslında bu yüzyıllardır Batılı liberal eğitimin ideali ama şimdiye dek çoğu Batılı okul bu ideali uygulamaya geçirmek konusunda etkili davranmadı. Öğretmenler verileri göstermeye odaklanıp çocukları “kendi kendine düşünmeye” teşvik etmekle yetindi. Liberal okullar otoriter rejimlerden korktukları için büyük anlatılara dehşetle yaklaştılar.

Öğrencilere bolca veri ve bir miktar özgürlük sağlarsak, kendi kendilerine dünyaya dair bir resim çizerler ve eğer bu nesil tüm verileri sentezleyip tutarlı ve anlamlı bir dünya görüşü yaratmayı başaramazsa, gelecekte iyi bir sentez oluşturmak için daha çok zamanımız var diye düşündüler. Artık zamanımız kalmadı.

Fakat 2050'de, dünyanın ve iş piyasasının neye benzeyeceğini bilmediğimizden, insanların hangi hususi becerilere ihtiyaç duyacağını da bilmiyoruz aslında.

O vakit, ne öğreteceğiz? Çoğu pedagoji uzmanı okulların su dört şeyi öğretmeye başlaması gerektiğini savunuyor: **eleştirel düşünce, iletişim, iş birliği ve yaratıcılık**.

21. yüzyılın ortasına gelindiğinde, ivme kazanan değişim ve buna ek olarak ortalama yaşam süresinin uzaması sonucu bu geleneksel model hükümünü yitirecek. Yaşamın elle tutulur bir tarafı kalmayacak ve farklı evreler arasında gitgide daha az bir süreklilik gözlemlenecek. “Ben kimim?” sorusu her zamankinden daha ivedi ve karmaşık bir soruya dönüşecek.

Bu durumun yoğun gerginlikler içermesi muhtemel. Zira değişim neredeyse her daim gerginlik yaratır ve çoğu insan belli bir yaştan sonra değişimden hazzetmez. On beş yaşındayken, tüm hayatımız değişimden ibarettir. Bedeniniz büyür, zihniniz gelişir, ilişkileriniz derinleşir. Her şey akış halinde, her şey yenidir. Kendinizi keşfetmekle meşgulsünüzdür. Çoğu genç durumu tedirginlikle karşılar ama aynı zamanda heyecan duyar. Önünüzde yeni ufuklar açılır ve fethedeceğiniz koca bir dünya vardır.

Elli yaşına geldiğinizde değişmek istemezsiniz ve çoğu insan dünyayı fethetmekten umudu kesmiştir. Yaşadık gittik kafasına girersiniz. Sabit koşulları tercih edersiniz. Becerilerinize, kariyerinize, kimliğinize ve dünya görüşünüze bir sürü yatırım yapmış

olduğunuz için yeni baştan başlamak istemezsiniz. Bir şeyi kurmak için ne kadar çaba sarf ettiyseniz, ondan vazgeçmek ve yeni bir şeye yer açmak da o kadar güçtür. Halen yeni deneyimlerden ve minik ayarlardan keyif alsanız da ellilerindeki çoğu insan kimliklerinin ve kişiliklerinin derin yapısını elden geçirmeye hazır ve nazır değildir.

Bunun nörolojik nedenleri var. Yetişkin beyni bir zamanlar sanıldığından daha esnek ve değişken olsa da şekillendirmeye gençlerin beyinlerinden daha az müsaittir. Nöronları yeniden birbirine bağlamak ve sinapsları baştan yapılandırmak çok zor iştir.

Ama 21. yüzyılda istikrar sağlama şansınız az. Sabit bir kimliğe, işe ya da dünya görüşüne sarılmaya çalışırsanız dünya yanınızdan vın diye geçerken bakakalma riskiniz var. Ortalama yaşam süresinin uzama olasılığını göz önüne alırsak, uzun yıllar boyunca budala bir fosil gibi kalabilirsiniz. Sırf ekonomik açıdan değil, en önemlisi toplumsal açıdan işlevinizi koruyabilmek için durmadan öğrenme ve kendinizi baştan inşa etme yeteneğine ihtiyacınız var, hele ki elli gibi genç bir yaşta.

Sanayi Devrimi bize seri üretim bandı kavramı üzerine kurulu bir eğitim kuramı miras bıraktı. Şehrin orta yerinde beton bir bina var, içinde birbirinin aynı bir sürü oda, hepsinin içinde sıra sıra masa ve sandalyeler. Zil çalınca hepsi aynı yıl doğmuş otuz çocukla beraber bu sınıflardan birine giriyorsunuz. Her saat bir yetişkin gelip konuşmaya başlıyor. Hepsi bunun için devletten maaş alıyor. Biri dünyanın şekli hakkında konuşuyor, öbürü insanlığın geçmişini anlatıyor, bir üçüncüsü insan bedenini açıklıyor. Bu modeli alaya almak kolay ve eski başarılarına rağmen artık iflas ettiğine neredeyse herkes katılıyor. Ama henüz bir alternatif geliştirmedik. Hele ki sadece Kaliforniya'nın üst sınıf mahallelerinde değil, Meksika taşrasında da uygulanabilecek hiçbir seçenek yok.

O yüzden Meksika, Hindistan ya da Alabama'nın bir yerlerinde miadını doldurmuş bir okula kısılıp kalmış on beş yaşındaki bir gence verebileceğim en iyi tavsiye: yetişkinlere fazla bel bağlama. Çoğu iyi niyetli ama dünyayı anlamıyorlar işte.

Eskiden yetişkinleri örnek almak nispeten sağlam bir yoldu çünkü dünyayı oldukça iyi biliyorlardı ve dünya yavaş değişiyordu. Ama 21. yüzyıl farklı olacak. Değişimin artan hızı yüzünden, yetişkinlerin söylediği şeylerin eskimeyecek bir bilgi mi yoksa modası geçmiş bir önyargı mı olduğu belli olmayacak.

Peki onun yerine neye bel bağlanabilir? Teknolojiye mi? Bu daha da riskli bir kumar. Teknolojinin pek çok faydası görülebilir ama hayatınızda çok yer kaplarsa, onun gündemine esir düşebilirsiniz.

Teknoloji kötü bir şey değil. Hayattan beklentiniz belliyse, teknolojin o şeyi elde etmenize yardımcı dokunur. Ama hayattan ne beklediğinizi bilmiyorsanız, teknolojinin

amaçlarınızı şekillendirmesi ve hayatınızın kontrolünü ele geçirmesi çok kolaydır. Özellikle de teknoloji insanları daha iyi anladıkça, o size hizmet edeceğine siz ona hizmet eder hale gelirsiniz hızla.

Suratları akıllı telefonlarına yapışmış şekilde sokaklarda dolaşan zombileri gördünüz mü? Sizce onlar mı teknolojiyi kontrol ediyor, yoksa teknoloji mi onları?

Elbette bilindik en eski nasihatlerden biridir bu: **kendini bil**. Filozoflar ve peygamberler binlerce yıl boyunca insanları kendilerini tanımaya teşvik etmişler. Ama bu tavsiye 21. yüzyılda daha önce hiç olmadığı kadar ivedi çünkü Lao Tzu ya da Sokrates zamanlarının aksine şimdi karşımızda ciddi bir rakip var. Coca-Cola, Amazon, Baidu ve hükümet sizi ele geçirmek için yarışıyor. Akıllı telefonunuzu, bilgisayarınızı, banka hesabınızı değil, sizi ve organik işletim sisteminizi ele geçirme yarışındalar. Bilgisayarların “hacklendiği” bir çağda yaşadığımızı duymuşunuzdur ama gerçeğin olsa olsa küçük bir kısmı. Aslında insanların “hacklendiği” bir çağda yaşıyoruz.

Algoritmalar şu anda sizi izliyor. Nereye gittiğinizi, ne aldığınızı, kiminle bulunduğunuzu izliyorlar. Yakında attığınız her adımı, aldığınız her nefesi, kalbinizin her atışını takip edecekler.

Büyük veri ve makine öğrenmesi sayesinde sizi gitgide daha iyi tanımayı umuyorlar. Ve bu algoritmalar sizi sizden daha iyi bilir hale gelince sizi kontrol edip yönlendirebilecekler ve bu konuda yapabileceğiniz pek bir şey bulunmayacak. Matriste ya da *Truman Show*'da yaşayacaksınız. Sonuçtan basit bir ampirik mesele bu: algoritmalar içinde neler döndüğünü sizden daha iyi bilirse otorite onlara geçer.

Tabii tüm otoriteyi algoritmalara devredip sizin ve tüm dünyanın yerine kararları onların almasında hiçbir sakınca görmeyebilirsiniz. Öyleyse rahatlayın ve olayları akışına bırakın. Hiçbir şey yapmanız gerekmiyor. Ama kendi varoluşunuzun ve hayatın geleceğinin kontrolünü bir nebze de olsa elinizde tutmak istiyorsanız algoritmalarından daha hızlı, Amazon'dan daha hızlı, hükümetten daha hızlı koşmalı ve kendinizi onlardan önce tanımalısınız. Hızlı koşabilmek için yanınıza fazla yük almayın. Tüm yanılsamalarınızı geride bırakın. Fazla ağırlık yapıyorlar.

ANLAM-Hayat bir anlatı değil

Ben kimim? Bu hayatta ne yapmalıyım? Hayatın anlamı ne? İnsanlar ezelden beri bu soruları sormaktadır.

Her neslin yeni cevaplara ihtiyacı var çünkü neyi bilip neyi bilmediğimiz durmadan değişiyor.

Hayatın anlamını çözmek kendinize özgü işlevi anlamak, iyi bir hayat yaşamak da bu işlevi gerçekleştirmek demektir.

Din ve ideolojiler belli bir başlangıcı, çok uzun sayılamayacak bir ortası ve kesin bir sonu bulunan çizgisel bir kozmik tiyatroya inanır. Örneğin, Müslüman anlatısına göre Allah tüm kâinatı yaratmış ve kâinatın kurallarını koymuştur. Sonra da bu kuralları Kuran vasıtasıyla insanlara iletmiştir. Fakat cahil ve habis insanlar Allah'a başkaldırmış ve bu kuralları yıkmaya ya da gizlemeye çalışmıştır. Faziletli ve sadık Müslümanların görevi de bu kurallara uymak ve bu bilgileri yaymaktır. Sonunda Mahşer Günü Allah her bir bireyi davranışlarına göre yargılayacaktır. Erdemli kullarını sonsuza dek mutluluk içinde yaşayacakları cennete gönderecek, günahkarları cehennem ateşine atacaktır.

Bu büyük anlatıya göre hayattaki küçük ama önemli rolüm Allah'ın emirlerine uymak, O'nun kanunlarını yaymak ve isteklerinin yerine gelmesini sağlamaktır. Müslüman anlatısına inanırsam, hayatın anlamını günde beş vakit namaz kılmakta, yeni camiler yaptırmak için bağışta bulunmakta, mürtet ve kafirlerle mücadele etmekte bulabilirim. El yıkamak, şarap içmek, sevişmek gibi sıradan eylemler bile kozmik anlamlar taşır.

Milliyetçilik de çizgisel bir anlatı izler. Siyonist anlatı Yahudi halkının eski zamanlardaki maceraları ve başarılarıyla başlar, iki bin yıllık sürgün ve zulüm dönemini aktarır, Soykırım ve İsrail devletinin kurulmasıyla doruk noktasına ulaşır ve İsrail'in huzura ve refaha kavuşup tüm dünyanın ahlaki ve manevi kılavuzu haline geleceği günleri dört gözle bekler.

Siyonist anlatıya inanırsam, hayatımın amacı İbranicenin saflığını koruyarak, kaybedilmiş Yahudi topraklarını geri alarak ya da belki kendini İsrail'e adayacak yeni bir nesil yetiştirerek Yahudi halkının çıkarlarına hizmet etmek diye düşünürüm.

Ancak Siyonizm insanlığın yaklaşık %0,2'sinin, dünya yüzeyinin %0,005'inde, oldukça kısa bir zaman dilimi içinde başından geçenleri kutsal kabul ediyor. Siyonist anlatı Çin imparatorluklarına, Yeni Gine kabilelerine, Andromeda galaksisine ve Hz. Musa ile Hz. İbrahim'in doğuşundan ve maymunların evrimleşmesinden önce geçen sayısız devre bir anlam atfetmeye yetmiyor.

Bu tür bir miyopluğun çok ciddi yansımaları olabilir. Örneğin İsraililerle Filistinliler arasında barış anlaşması imzalanmasının önündeki en büyük engellerden biri İsrail'in Kudüs şehrini bölmeye yanaşmaması. Bu şehrin "Yahudi halkının ezeli ve ebedi başkenti" olduğunu iddia ediyorlar ve pek tabii sonsuz bir şeyden ödün veremezsiniz. Sonsuzlukla kıyaslayınca birkaç insanın ölmesinin ne önemi var? Bu elbette saçmalığın daniskası. Ezel en azından 13,8 milyar yıl, evrenin şu anki yaşı bu. Dünya gezegeni 4,5 milyar yıl önce oluşmuş ve insanlar da

en azından 2 milyon yıldır var. Buna karşın Kudüs şehri sadece 5000 yıl önce kurulmuş ve Yahudi halkının geçmişi de olsa olsa 3000 yıl öncesine dayanıyor. Ezeli sınıfına sokulabilecek gibi değil.

Ebediyete gelirsek, fizikçiler Dünya gezegeninin bundan yaklaşık 7,5 milyar yıl sonra genişleyen Güneş tarafından yutulacağını ve evrenimizin en azından 13 milyar yıl daha var olacağını söylüyor. Yahudi halkının, İsrail devletinin ya da Kudüs şehrinin, bırakın 13 milyar yıl sonrasını, 13 bin yıl sonra hâlâ var olacağını sahiden düşünen var mı acaba? Siyonizm'in ufku ancak birkaç yüz yıla uzansa da bu çoğu İsrailinin hayal gücünü zorlayıp "ebedi" sınıfına girmeye yetiyor. Ve insanlar "ezeli ve ebedi şehir adına muhtemelen gelip geçici bir dizi ev için yapmayı reddedecekleri bir sürü fedakarlıkta bulunmaya razı geliyorlar.

Evren hakkında bildiklerimizi göz önüne alınca, akli başında birinin evren ve insan varoluşunun mutlak hakikatinin İsrail, Alman ya da Rus milliyetçiliğinde ya da esasen herhangi bir milliyetçilikte yattığına inanması mümkün görünmüyor.

Aslında tarih boyunca milyarlarca insan hayatlarına anlam katmak için bir millet ya da büyük bir ideolojik harekete dahil olmaları gerektiğine bile inanmamış. "Geride bir şey bırakmayı" ve kişisel hikayelerinin bu yolla kendileri öldükten sonra da sürmesini yeterli görmüşler. Geride bırakacağım "şey" tercihen ruhum ya da şahsi özüm. Mevcut bedenim öldükten sonra başka bir bedende yeniden doğarsam, ölüm son sayılmaz. İki bölüm arasındaki boşluktur sadece ve bir bölümde başlayan olaylar dizisi bir sonrakinde devam eder. Çoğu insan bu tür bir kurama, bunu belli bir teolojiyle özdeşleştirmeseler bile, en azından üstü kapalı bir şekilde inanırlar.

Tam teşekküllü bir dogmaya ihtiyaç duymazlar; hikayelerinin ölümden sonra da devam edeceğine dair rahatlatıcı bir hisse gereksinimleri vardır yalnızca. Yaşamın sonu gelmez bir destan olduğuna işaret eden bu kuram son derece cazip ve yaygındır ama iki temel sorundan mustarıptır.

Birincisi, kişisel hikayemi uzatarak onu daha anlamlı kılmış olmuyorum aslında. Süreyi uzatıyorum, o kadar. Esasen sonu gelmeyen bir doğum ve ölüm döngüsünü benimseyen iki büyük dinin, Hinduizm ve Budizm'in ortak korkusu tüm bunların beyhudeliğidir.

Bu kurama ilişkin *ikinci sorun*, destekleyici kanıt yetersizliğidir.

Kendileri öldükten sonra geride bir ruh ya da hayalet kalacağından şüphe eden insanlar, geride daha elle tutulur bir şey bırakmayı arzular.

Bu "elle tutulur şey" iki türden biri olabilir: kültürel ya da biyolojik. Mesela ardımda bir şiir ya da kıymetli genlerimden bir kısmını bırakabilirim.

Hayatımın bir anlamı var çünkü bundan yüz yıl sonra bile insanlar şiirimi okuyacaklar ya da çocuklarım ve torunlarım hayatta olacaklar. Peki onların hayatının anlamı ne? o da onların sorunu, beni ilgilendirmez.

Dolayısıyla **hayatın anlamı** pimi çekilmiş bir el bombası gibidir. Elden ele geçirmeyi başarılırsanız paçayı sıyırsınız.

Maalesef “geride bir şey bırakmak” üstüne kurulu bu mütevazi ümit nadiren hayata geçirilebilir. Bir zamanlar var olmuş birçok organizma hiçbir genetik miras bırakmadan yok olup gitti. Neredeyse tüm dinazorlar mesela. Veya *Sapiens* üstün çıkınca soyu tükenen Neandertal bir aile.

Geriye kültürel miras bırakma girişimleri de daha başarılı sayılmaz. Büyükannemin Polonyalı akrabalarından geriye aile albümündeki birkaç soluk yüzden başka bir şey kalmadı ve doksan altı yaşına gelen büyükannem bile kimin kim olduğunu çıkaramıyor. Bildiğim kadarıyla arkalarında kültürel bir eser bırakmamışlar ne bir şiir ne de bir günlük var hatta bir alışveriş listesi bile yok.

Yaşlı bir bilgeye hayatın anlamı hakkında ne öğrendiği sorulmuş. “Valla,” demiş adam, “bu dünyaya başka insanlara yardım etmek için geldiğimi öğrendim. Henüz çözemediğim şey, diğer insanların neden burada olduğu.”

Evren kendi başına anlamsız bir atom çorbasıdır. Hiçbir şey kendiliğinden güzel, kutsal ya da seksi değildir ama insanların hisleri onları öyle kılar. Kırmızı bir elmayı cezbedici, dışkıyı iğrenç yapan sadece insanın hisleridir. İnsanın hislerini çıkarınca geriye sadece bir tutam molekül kalır.

Aklınıza gelen ilk düşünceyi ele alın. Nereden geldi? Önce özgürce bir tercih yapıp sonra mı düşündünüz bunu? Kesinlikle hayır! İnsanın kendini keşfetme süreci önce basit şeylerle başlar ve gittikçe güçleşir.

İlk başta, dışımızdaki dünyayı kontrol etmediğimizi fark ederiz. Yağmur yağıp yağmayacağını ben belirlemiyorum. Sonra bedenimizde olan biteni kontrol etmediğimizi anlarız. Kan basıncımı ben kontrol etmiyorum. Bunun ardından, beynimize bile hâkim olmadığımızı öğreniriz. Nöronların ne zaman harekete geçeceğini ben belirlemiyorum. Sonuçta arzularımızı ve hatta bu arzulara verdiğimiz tepkileri de kontrol etmediğimiz idrak etmeliyiz.

Bunu fark etmek fikirlerimiz, hislerimiz ve arzularımız konusunda daha az saplantılı hale gelmemize yardım edebilir. Özgür irademiz yok ama irademizin zulmünden az da olsa kurtulabiliriz. İnsanlar genellikle arzularına, dünyayı arzuları doğrultusunda kontrol etmeye ve

şekillendirmeye çalışacak kadar çok onam verirler. İhtiraslarının peşinde Ay'a çıkarlar, savaş çıkarırlar ve tüm ekosistemin dengesini bozarlar. Arzularımızın özgür seçimlerin sihirli bir tezahürü olmadığını, daha ziyade (kontrolümüzün tamamen dışındaki kültürel faktörlerin etkisi altında kalmış) biyokimyasal süreçlerin ürünü olduklarını anlarsak, onlarla daha az meşgul olabiliriz. Aklımızda beliriveren fantezileri gerçekleştirmeye çalışmak yerine kendimizi, zihnimizi ve arzularımızı anlamak daha iyidir.

Kendimizi anlamak için atılması gereken önemli adımlardan biri, “benlik” dediğimiz şeyin zihnimizin karmaşık mekanizması tarafından durmadan üretilen, yenilenen ve yeniden yazılan bir kurmaca olduğunu kabullenmektir. Kafamda kim olduğumu, nereden geldiğimi, nereye gittiğimi ve şimdi ne olduğumu açıklayıp duran bir anlatıcı var.

Dolayısıyla gerçekten kendinizi anlamak istiyorsanız, Facebook hesabınızla ya da içsel benlik anlatınızla özdeşleşmemelisiniz. Onun yerine bedeninizin ve zihninizin gerçek akışını gözlemlemelisiniz. Göreceksiniz ki düşünceler, duygular ve arzular çok da bir sebebi olmadan ve sizden bir komut gelmeden belirip kayboluyor, tıpkı sağdan soldan esip saçınızı başınızı dağıtan rüzgâr gibi. Üstelik nasıl ki rüzgâr değilseniz, deneyimlediğiniz düşünce, duygu ve arzular karmaşası da değilsiniz ve bunlara dair geriye dönüp bakarak anlattığınız sterilize anlatı hiç değilsiniz. Hepsini deneyimliyorsunuz ama kontrol etmiyorsunuz; bunlar sahip olduğunuz şeyler değil ve siz onlar değilsiniz. İnsanlar, “Ben kimim?” diye sorup cevap olarak bir anlatı bekliyorlar. Kendiniz hakkında bilmeniz gereken ilk şey bir anlatı olmadığınız.

Son tahlilde denilebilir ki, teknoloji gelişince iki şey oldu:

Öncelikle çakmaktaşıdan yapılmış bıçaklar aşama aşama nükleer füzelere evrilirken, toplumsal düzeni istikrarsızlaştırmak daha tehlikeli hale geldi.

İkincisi, mağara resimleri aşama aşama televizyon yayınlarına evrilirken, insanların gözünü boyamak giderek daha da kolaylaştı.

Yakın gelecekte algoritmalar insanların kendileriyle ilgili gerçeği gözlemlemeleri neredeyse imkânsız hale getirerek bu süreci nihayete erdirebilir. O noktadan sonra kim olduğumuza ve kendimiz hakkında ne bilmemiz gerektiğine bizim yerimize algoritmalar karar verecektir.

Önümüzde birkaç yıl ya da birkaç on yıl hâlâ bir seçeneğimiz var. Eğer çabalarsak, gerçekten kim olduğumuzu hâlâ araştırabiliriz.

Ama bu fırsatı değerlendirmek istiyorsak, en doğrusu hemen işe koyulmak.

KAYNAKÇA

21. YÜZYIL İçin 21 DERS-*21 Lessons for 21st Century*

Yuval Noah HARARI

Çeviri: Selin SIRAL

Kolektif Kitap-128

İlk Baskı: Eylül 2018 (331 sayfa)